

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและการทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมทั้งในส่วนที่เป็นเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาในบทนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจครอบคลุมเนื้อหาและประเด็นต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานศึกษา และเพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถที่จะดำเนินงานศึกษาได้อย่างถูกต้องและสามารถที่จะนำผลของการทบทวนวรรณกรรมเหล่านี้ไปใช้เป็นแนวทางหรือเป็นหลักการในการศึกษาส่วนอื่น ๆ ของงานศึกษานี้ต่อไป โดยเฉพาะในส่วนของ การศึกษาระณีศึกษาและบทวิเคราะห์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นหรือแนวคิดสำคัญและ สอดคล้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

- 1.แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 3.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง ที่ได้จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานต่าง ๆ ,จากผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการที่มี ข้อคิดเห็น และข้อสังเกตต่อปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความหลากหลาย และเป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญ ๆ อาทิเช่น ความหมายและแนวคิดของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง, องค์ประกอบที่สำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, ประเภทและรูปแบบ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสุดท้ายจะเป็นการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมในเรื่องกรอบการ นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ โดยในการศึกษาในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีที่ เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นผู้ศึกษาได้อาศัยการตีความแนวคิดและหลักการของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงจากการประมวลกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นหลัก สำคัญ

ความหมายและแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับในส่วนของความหมายและแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและรวบรวมความหมายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้จัดกลุ่มวรรณกรรมที่ทำการทบทวนออกเป็น 2 ประเภทคือ วรรณกรรมที่เกี่ยวกับหลักแนวคิดและหลักการ ซึ่งเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่มาจากกรณีศึกษาจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วพยายามนำมาแปลงเป็นทฤษฎีหรือเป็นหลักการเพื่อนำหลักปรัชญาไปประยุกต์ใช้หรือเพื่อเผยแพร่และอีกกลุ่มคือวรรณกรรมเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ในสาขาต่าง ๆ ซึ่งได้มาจากการศึกษาและรวบรวมการให้ความหมายและการตีความของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากผู้ที่ได้การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้มาแล้ว

ก. ความหมายในเชิงหลักการและแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กังสดาล อยู่เย็น อธิบายถึงคำว่าความพอเพียงนี้ว่า ไม่ได้หมายความถึงการประหยัด แต่หมายความว่าความพอเหมาะพอดี ไม่มากไม่น้อย พออยู่พอกิน สามารถ ดำรงชีพอยู่ได้ตามอัตภาพและมีความเหมาะสม ทั้งนี้ได้กำหนดกรอบความพอเพียงไว้ 2 ประการ คือ ความพอเพียงเพื่อการดำรงชีพ และความพอเพียงเพื่อการปฏิสัมพันธ์ที่ดีในสังคม¹

นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า คือ วัฒนธรรมไม่ใช่เทคนิคการเพาะปลูก แต่เป็นศีลธรรมความไม่ละโมภและการประหยัด เศรษฐกิจพอเพียงเปิดโอกาสให้ทุกคนพออยู่ได้ แตกต่างจากการคิดในด้านเทคนิค ถ้าคิดแต่ด้านเทคนิคก็จะย้ำเฉพาะคนทำให้เกิดการเอาตัวรอด ซึ่งไม่ตรงกับอุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง ความคิดทางเทคนิคทำให้คนไม่เชื่อมโยงกัน ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ระวังกัน ตัวใครตัวมัน อันจะเป็นโทษแก่ธรรมชาติด้วยเพราะความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของสมาชิกในชุมชนที่มีให้แก่เพื่อนบ้านและธรรมชาติ

¹ กังสดาล อยู่เย็น, “พลวัตชุมชนบ้านเป็ดใน ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 42.

นั่นถือเป็นสองด้านของเหรียญเดียวกัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่จะคำนึงถึงการพึ่งพาอาศัยกัน พร้อม ๆ กับรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติไปด้วย²

ประเวศ วะสี เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง ความพอเพียงใน 7 ประการ คือ³

1. พอเพียงสำหรับทุกคน หมายถึงการมีรายได้พอเพียงกับการดำเนินชีวิตของทุกคนและทุกคนรอบครัว
2. จิตใจพอเพียง หมายถึง การมีจิตใจที่รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง หมายถึง การอนุรักษ์ทำนุบำรุงรักษาและการเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมของประชาชน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียงหมายถึง การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาาร่วมกันสร้างความเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทำให้สามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ เช่นปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง หมายถึง การเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติงานมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้รวมถึงความสามารถในการปรับตัวให้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่
6. อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมพอเพียง หมายถึง การดำเนินวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่บนพื้นฐานการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและขนบธรรมเนียมอันดีงามของสังคม
7. มีความมั่นคงพอเพียง หมายถึง การมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน มีความแน่นอนของรายได้

---

² กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, น.151.

³ อภิชาติ พันธเสนและคณะ, สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, น. 44.

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวสรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือสามารถที่จะทำให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอมีพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว⁴

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง ปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของ ประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับ รัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการ มีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนิน การทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของ คนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุก ระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี⁵

ข. ความหมายที่มาจากการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้

ปนัดดา พงษ์นภาพิไล เศรษฐกิจพอเพียง คือความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยการพยายามที่จะไม่พึ่งพาปัจจัยอื่น ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตาม

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 45.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 57.

ฐานะ ตามอัตภาพ และไม่หลงไหลไปสู่กระแสของวัตถุนิยม อีสุระภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด นั่นก็คือการยึดทางสายกลางในการดำรงชีวิต⁶

พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนโดยการพึ่งตนเอง มีความประหยัด พัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ ภูมิปัญญา สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่าและยั่งยืน มีจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถือเป็นแนวทางที่คนไทยต้องรู้เพื่อที่จะนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่จะเป็นกำลังของประเทศในอนาคต⁷

พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเองได้ สามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน โดยต้องสามารถสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวเองให้มีความพอมีพอกินพอใจ ไม่ใช่แต่มุ่งหวังจะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะที่เพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ⁸

สมคิด พรมจัญญ์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลมีศักยภาพในการดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพและตามความเหมาะสมโดยเน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อการมีผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ⁹

⁶ ปนัดดา พงษ์นภาพิไล, “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ,” น. 63.

⁷ พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์, “บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดขอนแก่น,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545), น. 11.

⁸ อภิชาติ พันธเสนและคณะ, สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, น. 219.

⁹ สมคิด พรมจัญญ์และคณะ, รายงานการวิจัย เรื่อง “สภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่พอเพียงสำหรับสังคมชนบทไทย:กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, (ม.ป.ท. : 2543), น. 15.

สมเด็จพระจันทร์ห่อ้า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงในความเป็นอยู่ พอเพียงในความคิดพอเพียงในจิตใจและหมายถึงเศรษฐกิจพึ่งตนเองด้วย¹⁰

อภิชัย พันธเสนและคณะ ได้ให้ข้อสรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 7 ประการคือ¹¹

1. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม กล่าวคือ มีราคาไม่แพงแต่ถูกหลักวิชาการ
2. มีขนาดการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ
3. ไม่โลภเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
4. ซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอาัดเอาเปรียบผู้บริโภค และไม่เอาเปรียบแรงงานหรือลูกค้า ตลอดจนไม่เอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
5. เน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและมีความสามารถในการที่จะปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย
6. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้เงินเกินขีดความสามารถในการบริหารจัดการ
7. เน้นการใช้วัตถุดิบภายในท้องถิ่นและเน้นการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่นภูมิภาค ตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศตามลำดับเป็นหลัก

โดยภายหลังจากการคณะวิจัยได้ศึกษาดูงานเพิ่มเติมจากโครงการส่วนพระองค์จิตรลดาและสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จึงได้มีการปรับให้ความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 9 ประการ โดยเพิ่ม หลักที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ¹²

¹⁰ สมเด็จพระจันทร์ห่อ้า, “บทบาทของชุมชนในการจัดโครงการเศรษฐกิจพอเพียงขององค์การบริหารส่วนตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), น. 8.

¹¹ อภิชัย พันธเสน ,สรวิชัย เปรมชื่นและพิเชษฐ เกียรติเดชปัญญา, การประยุกต์พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), น. 12.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 12.

1. เน้นการจ้างงานเป็นหลัก โดยไม่นำเทคโนโลยีมาทดแทนแรงงาน ยกเว้นในกรณีที่เกิดความเสียหายแก่ผลิตภัณฑ์
2. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ทั้งนี้จากการศึกษาถึงความหมายและแนวคิดที่สำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ศึกษาจึงได้ทำการประมวลและสรุปความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามมุมมองของผู้ศึกษา ซึ่งสรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ถือได้ว่าเป็น การยกระดับความคิด (Paradigm Shift) ในทางการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มีความรุนแรง และเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี วัฒนธรรม, ค่านิยมทางสังคม และเศรษฐกิจ โดยอาศัยการผสมผสานความรู้ทั้งที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่และความรู้ที่เกี่ยวข้องสภาพแวดล้อมหรือความเป็นอยู่ในสังคมหรือชุมชน เพื่อให้ได้วิธีการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทและพื้นฐานของวิถีชีวิต, ทรัพยากร, วัฒนธรรม, เศรษฐกิจในแต่ละสังคม และเหมาะสมกับการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ สรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ทิศทางในการบริหารจัดการสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้แนวคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ การคำนึงถึงหลักทางสายกลาง, สร้างความสมดุล และที่สำคัญก็คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในท้ายที่สุด

องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับในการศึกษาถึงองค์ประกอบหรือหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่ได้มีการอธิบายถึงองค์ประกอบและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงหลักการและองค์ประกอบที่สำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีลักษณะเช่นไรและมีปัจจัยใดบ้างที่มีความสำคัญ ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติหรือนำไปประยุกต์ใช้นั้นถูกต้องและสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ไว้อย่างแท้จริง นอกจากนั้นเพื่อให้สามารถที่จะเชื่อมโยงหลักการหรือองค์ประกอบดังกล่าวเข้าด้วยกันได้อย่างถูกต้องและเป็นรูปธรรม

ทั้งนี้ จากการศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ทำการศึกษามานั้น โดยส่วนมากจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน

กล่าวคือจะประกอบไปด้วยหลักการที่สำคัญ 3 ประการ นั่นคือ การพอประมาณ,การมีเหตุผลและสุดท้ายคือการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยหลักการทั้ง 3 นั้น อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม อย่างไรก็ตามในการอธิบายและให้ความหมายองค์ประกอบและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวถึงนั้น พบว่ามีการอธิบายและมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาต่อไปนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้พยายามที่จะสรุปหลักการและอธิบายถึงองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้มีการแบ่งหลักในการพิจารณาออกมา 5 ส่วนดังนี้¹³

1. กรอบแนวคิด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้โดยตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยเน้นการปฏิบัติตนบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นต่อน

3. คำนิยาม

ความพอเพียงนั้นจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะทั้ง 3 ประกอบด้วย หมายถึง ความพอประมาณ,ความมีเหตุผล รวมถึงจะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน กล่าวคือกิจกรรมใด ๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไปก็จะเป็นความพอเพียง

¹³ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549), น. 3-9.

- ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึงความพอดี (dynamic optimum) ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ ตัวอย่างเช่นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับพอประมาณเพื่อนำไปสู่ความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง

- ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณ ในมิติต่าง ๆ นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ (expected results) อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (Self-immunity) เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เนื่องจาก เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตทรงได้กล่าวแล้วข้างต้น การกระทำที่จะสามารถเรียกได้ว่า พอเพียง (systematic and dynamic optimum) นั้น จึงมิใช่แต่จะคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ (scenario) ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ (bounded rationality) และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียงที่จะสามารถพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระดับของความพอประมาณต้องครอบคลุมมิติการจัดการความเสี่ยง (risk management) เชิงพลวัต (dynamic) จึงจะนับได้ว่าเป็นระดับพอเพียงที่สมบูรณ์

4. เงื่อนไข (Conditions of Sufficiency Actions)

ในการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ เงื่อนไขกรอบความรู้ ซึ่งหมายถึงความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการ ดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน ก็ต้องเสริมสร้างเงื่อนไขคุณธรรมให้เกิดขึ้นควบคู่กัน

เงื่อนไขกรอบความรู้ (Set of knowledge) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย

- ความรอบรู้ คือ มีความรู้ (Stock of all relevant knowledge) เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่าง ๆ

- ความรอบคอบ คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (Connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

- ความระมัดระวัง คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ (Utilization of knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness) เพราะในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น การนำความรู้และความรอบคอบมาใช้จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) ที่จะต้องเสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่

- ด้านจิตใจ /ปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และ มีความรอบรู้ที่เหมาะสม

- ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบทั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายที่เน้นเป็นพิเศษในการเสริมสร้างเงื่อนไข 2 ด้านข้างต้น คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ เนื่องจากการกระทำใด ๆ ของคนกลุ่มนี้สามารถก่อให้เกิดผลกระทบในสังคมวงกว้างได้

5. แนวทางปฏิบัติ และผลที่คาดว่าจะได้รับ

จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดดังกล่าวหลักการและองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกองค์ประกอบของหลักปรัชญาฯ เป็น 5 ส่วน ได้แก่ กรอบแนวคิด คุณลักษณะ คำนิยาม เงื่อนไข และแนวทางปฏิบัติรวมถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำหลักปรัชญาฯ ไปปฏิบัติ โดยกรอบแนวคิด ก็คือการทำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น (Normative) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่มองโลกเชิงระบบ ที่มีลักษณะพลวัตรและมุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ในขณะที่คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง คือสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับและตลอดเวลา โดยมีแนวคิดทางสายกลาง เป็นหลักแนวคิดที่สำคัญคำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ คือ ความพอประมาณที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ในมิติต่าง ๆ ของการกระทำควมมีเหตุมีผลโดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ

อย่างรอบคอบ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเพื่อพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา สำหรับเงื่อนไขการตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขความรู้ควบคู่กับคุณธรรม กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในการนำแผนไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ และเงื่อนไข คุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาและรอบคอบในการดำเนินชีวิต

คริส เบเกอร์และคณะ ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงโดยแบ่งองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 3 ส่วน ซึ่งประกอบไปด้วยความพอประมาณ, ความมีเหตุผล, และความจำเป็นในการที่จะมีระบบภูมิคุ้มกัน โดยในแต่ละองค์ประกอบก็ประกอบด้วย¹⁴

- ความพอประมาณ มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าพอเพียงทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งสามารถอธิบายได้ 2 ความหมาย นั่นก็คือการเพียงพอในความหมายที่ว่าไม่น้อยจนเกินไป ขณะเดียวกันก็มีอีกความหมายหนึ่งคือไม่มีมากจนเกินไปซึ่งกล่าวได้ว่าคำดังกล่าวมีความหมายไปในทางสายกลางรวมถึงการเน้นในการพึ่งตนเองและการมีชีวิตอย่างเรียบง่าย

- ความมีเหตุผล หมายถึงรวมถึงทั้งการประเมินเหตุผลของการกระทำใด ๆ ก็ตามและการเข้าใจถึงผลที่จะตามมาอย่างถ่องแท้ซึ่งไม่ได้ถึงผลต่อตนเองเท่านั้นแต่ผลต่อผู้อื่นสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยและมาเฉพาะผลในระยะสั้นเท่านั้น แต่รวมทั้งผลในระยะยาวด้วย ดังนั้นความมีเหตุผลจึงต้องรวมถึงการสะสมความรู้และประสบการณ์ความสามารถในการวิเคราะห์ การรู้จักประมาณตนเอง การมองการณ์ไกลตลอดจนมีความเมตตาและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

¹⁴ คริส เบเกอร์ และคณะ, เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน: รายงานการพัฒนาคอนของประเทศไทย ปี 2550, (กรุงเทพฯ : คีน พับบลิชซิ่ง (ประเทศไทย) จำกัด, 2550), น. 31-32.

- ความจำเป็นในการมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การสร้างความสามารถภายในที่จะช่วยให้ฟื้นตัวได้ง่าย หรือสามารถที่จะอยู่ได้ในภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงหรือความสามารถในการปรับตัวอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก รวมทั้งความสามารถในการรับมือกับสถานการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมและไม่สามารถคาดเดาได้ล่วงหน้าซึ่งทั้งหมดนี้มีพื้นฐานจากความสามารถในการพึ่งตนเองและความมีวินัยในตนเอง

นอกจากองค์ประกอบของทั้ง 3 ส่วนแล้ว ยังจะต้องประกอบด้วยอีก 2 เงื่อนไขที่จะช่วยให้หลักการดังกล่าวเป็นไปได้ด้วยดี นั่นก็คือเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม

- ความรู้ มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Wisdom ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเกิดจากการรวบรวมข้อมูล ความสามารถภายในที่จะเข้าใจความหมายของข้อมูลเหล่านั้นอย่างลึกซึ้งและการใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง

- คุณธรรม หมายถึง ความดี พฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยจริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความซื่อตรง ความพากเพียรพยายาม ความพร้อมที่จะทำงานหนักและการไม่คิดที่จะเอาเปรียบผู้อื่น

ทั้ง 3 ส่วนประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน มีความหมายที่ซ้อนกันอยู่และมีความเกี่ยวเนื่องกันการมีเหตุผลนั้นย่อมบ่งชี้ถึงความพอประมาณในขณะที่มีความพอประมาณนั้นจะไปสร้างภูมิคุ้มกันและขณะเดียวกันการมีภูมิคุ้มกันนั้นเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการมีเหตุผล ส่วนเงื่อนไขของการมีความรู้คู่คุณธรรมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะหนุนช่วยองค์ประกอบทั้ง 3 ให้ดำเนินไปได้อย่างมั่นคง โดยทั้ง 3 ส่วนนั้นไม่สามารถที่จะแยกจากกันได้ อย่างเด็ดขาด

กล่าวได้ว่าจากแนวคิดของคริส เบเกอร์และคณะ สรุปได้ว่าหลักการและองค์ประกอบที่สำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมี 5 ประการ คือ¹⁵

1. รู้ตนเองอยู่เสมอว่ากำลังทำอะไร
2. มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความพากเพียร
3. ดำเนินการตามทางสายกลางและหลีกเลี่ยงการกระทำที่สุดขั้ว

¹⁵ เรืองเดียวกัน, น.32.

4. มีเหตุผลและไตร่ตรองอย่างรอบคอบในการตัดสินใจ
5. สร้างภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นอย่างรุนแรง

จากการศึกษาข้อมูลจาก เว็บไซต์ <http://www.pp-gen.com>¹⁶ ซึ่งเป็นเว็บไซต์ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ให้คำอธิบายถึงหลักการและองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าในการตัดสินใจหรือทำการสิ่งใด ทั้งการงาน และการดำรงชีวิต ตามหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควรพิจารณาถึง 3 ห่วงหลัก คือ ความพอประมาณ, ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี นอกจากนั้นยังต้องพิจารณาถึง เงื่อนไข ที่จะต้องเข้ามาเป็นพื้นฐานที่สำคัญในทุก ๆ เรื่อง

- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งความพอดีของแต่ละคน แต่ละครอบครัว แต่ละองค์กรย่อมไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน เราต้องประมาณรู้ของเราเองว่า อัตราภาพของเราอยู่ตรงไหน สถานภาพ ฐานะการเงิน และความสามารถของเรามีแค่ไหน

- ความมีเหตุผล หมายถึง ความมีเหตุผลนั้น เราต้องคิดทบทวนอย่างรอบคอบ ต้องพิจารณาจากเหตุทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง และยังต้องคำนึงถึงผลที่ตามมาด้วย

- มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ภูมิคุ้มกัน คือ การรู้จักจัดการกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อม เพื่อรับกับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอันมากที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเรา โดยภูมิคุ้มกันจะทำให้เราไม่ประมาท ทำให้เรารู้จักที่จะวางแผนที่ดีในวันนี้ เพื่อวันข้างหน้า ทำให้เรารู้จักหา ทางหนีทีไล่ มีแผนสำรองเพื่อการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย นอกจากนั้นภูมิคุ้มกันยังสามารถป้องกันความเสี่ยงได้ในหลากหลายรูปแบบการพึ่งพาตนเองได้นั้น นับว่าเป็นภูมิคุ้มกันที่ดียิ่ง ทำให้ตัวเรามีความแข็งแรง ชุมชนและประเทศมีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ รวมถึงการที่จะออกไปสู้กับโลกภายนอกด้วย

นอกจากนั้นในการตัดสินใจและการจะทำอะไรให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัย เงื่อนไขที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

¹⁶ <http://www.pp-gen.com> สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2550

- ความรู้ คือ ความรอบรู้ในสิ่งที่จะทำอย่างถ่องแท้ และรอบด้าน และรู้ลึก รู้จริง
คือ ความรอบคอบ ที่จะนำความรู้มาพิจารณา เพื่อวางแผน ไม่หิวหรือหา
หุนหันพลันแล่น
- คือ ความระมัดระวัง ใช้ความรู้ให้เหมาะกับกาละ และเทศะ

- คุณธรรม หมายถึง ความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักการแบ่งปัน ไม่โลภและไม่ตระหนี่ นอกจากนั้น คุณธรรมยังหมายถึง ศักดิ์ศรีที่จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และคุณธรรมของเราก็จะคำจุนตัวเราเองและคนรอบข้าง ทั้งนี้เพราะว่าการเป็นคนเก่งอย่างเดียวไม่พอแต่ต้องเป็นคนดีด้วย โดยความเก่งและความดีของเราจะเอื้อประโยชน์แก่ตัวเรา และสังคม

สรุปได้ว่าการศึกษาและรวบรวมเกี่ยวกับองค์ประกอบและหลักการที่สำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่ได้ยกมาข้างต้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว และทั้ง 3 องค์ประกอบนี้ยังจะต้องเกิดขึ้นพร้อมกัน โดยหากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งก็จะไม่ถือว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังมีข้อพึงสังเกตด้วยว่า การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์นั้น นอกจากต้ององค์ประกอบทั้ง 3 พร้อมกันแล้ว ยังจะต้องขึ้นกับเงื่อนไขที่สำคัญอีก 2 ประการ ได้แก่ ความรู้และคุณธรรมซึ่งก็เป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันโดยขาดตัวใดตัวหนึ่งไม่ได้ อีกเช่นกัน

ภาพที่ 2.1 แสดงองค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: <http://www.pp-gen.com> สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2550

สำหรับในการศึกษาในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยการรวบรวมและประมวลวรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องและทำการวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็น ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี รวมไปถึงเงื่อนไขความรู้ และ เงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยจึงได้เสนอความหมาย รวมไปถึงลักษณะขององค์ประกอบและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้หากจะพิจารณาถึงรายละเอียดขององค์ประกอบในแต่ละด้านของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะพบว่า องค์ประกอบในแต่ละข้อนั้นเปรียบเสมือนเป็นตัวชี้วัดที่บอกถึงลักษณะและความหมายขององค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

โดยผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาองค์ประกอบย่อยที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ทำการศึกษาและสอดคล้องกับการทำการศึกษาในรายงานฉบับนี้ โดยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

- ความพอประมาณ หมายถึง ความสามารถในการพึ่งตนเองและการประเมินศักยภาพของตนเอง รวมไปถึงขีดความสามารถของตนเองหรือทรัพยากรที่ตนเองมี และสามารถที่จะเลือกใช้และการจัดสรรทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า ทั้งนี้การใช้ทรัพยากรดังกล่าวต้องก่อให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดผลลัพธ์สูงสุดภายใต้สภาวะหรือเงื่อนไขที่จำกัด นอกจากนั้น ยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและความพอดีและต้องคำนึงถึงการไม่สร้าง ความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนต่อสิ่งรอบข้างและตนเอง

- ความมีเหตุผล หมายถึง กระบวนการในการวางแผนและความสามารถในการดำเนินการตามแผนที่วางไว้ กล่าวคือ เป็นการดำเนินการอย่างเป็น วิทยาศาสตร์ ซึ่งแผนดังกล่าวต้องเกิดจากการศึกษาค้นคว้าและทบทวนสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็นการประเมินจากสิ่งที่มีอยู่หรือจากสิ่งที่จะคาดว่าจะก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต กล่าวคือ ต้องเป็นการวางแผนโดยคำนึงถึงการประเมินสภาพแวดล้อมอย่างถี่ถ้วนและต้องประเมินที่เหตุการณ์หรือประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้น รวมไปถึงการคำนึงถึงแนวคิดดั้งเดิมซึ่งจะมีผลต่อการดำเนินการ

- ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเสนอทางเลือกหรือการมีการวางแผนสำรองหรือการหามาตรการหรือสิ่งที่จะมารองรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการในการที่จะกระจายความเสี่ยงและการลดความเสี่ยงจากการดำเนินงานหรือการปฏิบัติตน นอกจากนั้น ต้องพยายามที่จะสร้างความหลากหลายให้เกิดขึ้นในการทำงานและการปฏิบัติซึ่ง รวมไปถึงจำเป็นต้องมีการ

การปรับตัวให้สามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงได้อย่างผสมผสานและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับธรรมชาติของตนเอง

- เงื่อนไขความรู้ หมายถึง การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ความรู้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ตกผลึกและสามารถที่จะนำไปใช้สนับสนุนให้การปฏิบัติตนหรือการนำไปประยุกต์ใช้เกิดประสิทธิภาพและลดความผิดพลาดได้ โดยความรู้ที่ได้หรือความรู้ที่ควรนำไปใช้ ควรเป็นความรู้ที่เกิดจากการ ผสานความรู้ ซึ่งเป็นทั้งความรู้ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีหรือวิทยาการ หรือนวัตกรรมใหม่กับการผสมผสานความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและบริบทด้านสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นทั้งในท้องถิ่นตนเองหรือท้องถิ่นอื่น กล่าวคือต้องเป็นความรู้ที่มีความเปิดกว้างและสามารถนำมาใช้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันได้

- เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง การสร้างจิตสำนึกที่ดีโดยจิตสำนึกที่ดีนั้นจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานและการปฏิบัติตน และจิตสำนึกที่ดีจะส่งผลทำให้ช่วยลดความขัดแย้งในการปฏิบัติตนในสังคมหรือในโลกของการทำงาน โดยจิตสำนึกหรือคุณธรรม ที่สำคัญต่อการปฏิบัติตนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความรับผิดชอบ,ไม่เห็นแก่ตัว,การไม่แสวงหาผลประโยชน์ และความเมตตากรุณา

ประเภทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงประเภทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการทำความเข้าใจถึงประเภทหรือรูปแบบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะช่วยทำให้สามารถที่จะทำความเข้าใจถึงแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างถ่องแท้มากขึ้น รวมไปถึงทำให้เกิดความเข้าใจในการที่จะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับหรือนำไปประยุกต์ใช้ในด้านต่างๆ โดยในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและแบ่งแยกประเภทของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากการประมวลและตีความหมายจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทั้งนี้ในการศึกษาพระราชดำรัสในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการแบ่งประเภทและมีรูปแบบที่สำคัญ ซึ่งเห็นได้จากพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. 2542 เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า¹⁷

“...เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี่ เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้. จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วย กัน..... พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะ ดำเนินงานได้..... ฉะนั้นโครงการต่างๆ หรือเศรษฐกิจที่ใหญ่ ต้องมีความสอดคล้องกันดี ที่ไม่ใช่เหมือนทฤษฎีใหม่ ที่ใช้ ที่ดินเพียง 15 ไร่ และสามารถที่จะปลูกข้าวพอกิน กิจการนี้ใหญ่กว่า แต่ก็เป็เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน คนไม่ เข้าใจว่ากิจการใหญ่ๆ เหมือนสร้างเขื่อนป่าสักก็เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน. เขานึกว่าเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นเศรษฐกิจที่ห่างไกลจากเศรษฐกิจพอเพียง. แต่ที่จริงแล้ว เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน ”

จากกระแสพระราชดำรัสดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ได้หมายถึง การจำกัดอยู่แค่เรื่องของเกษตรกรรม หรือการพัฒนาอย่างช้า ๆ โดยไม่คำนึงถึงกระแสความเจริญก้าวหน้าจากภายนอก นอกจากนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่หรือไม่สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสมัยใหม่ แต่โดยแท้จริงแล้วปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นก็มีลักษณะเช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่และไม่ได้ขัดขวางการพัฒนา แต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นหลักการเดียวกันที่สนับสนุนและส่งเสริมทำให้เกิดการพัฒนา ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบและประเภทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีอยู่ 2 แบบ คือ มีทั้งเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ

¹⁷ พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2542 อ้างใน กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, น. 55.

- เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น ดังมีรายละเอียดตามพระราชดำรัสที่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. 2541ว่า

“...เศรษฐกิจพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางกว่า Self-sufficiency คือ self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง).... เป็นตามที่เขาเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง (ซึ่งแปลว่าพึ่งตนเอง)..... ไม่ต้องไปยืมขา ของคนอื่นมาใช้สำหรับยืน... แต่พอเพียงนี้ มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอกก็เพียงพอ เพียงนี้ ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด...ว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมี ของเหลือราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง”¹⁸

ความหมายจากพระราชดำรัสข้างต้นนี้ได้สื่อให้เราเข้าใจถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ การพึ่งตนเองให้ได้ โดยยึดหลักของความพอเพียง ทั้งทางความคิดและการกระทำในการดำเนินชีวิต ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างสุจริต ไม่โลภหรือไม่ตักตวงในระดับที่เกินความต้องการ จนต้องเบียดเบียนผู้อื่น หากแต่เป็นการยึดมั่นในหลักการดำเนินชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเองและการพัฒนาตนเองก่อนเป็นพื้นฐาน

- เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ การแลกเปลี่ยน ร่วมมือ ช่วยเหลือกันเพื่อทำให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ปี พ.ศ. 2542 ว่า

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 56.

“...เศรษฐกิจพอเพียงนั้น เขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชนหมายความว่า ให้พอเพียงในหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วยพอมี พอกิน.....แต่พอมีพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ.....ถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตนเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่างจะเรียกว่าอำเภอ จังหวัด ประเทศ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนมีการไม่พอเพียง จึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็พอแล้ว จะใช้ได้.....ไหนไหนได้เอ๋ยถึงเดือนป่าสักแล้ว จะขอกล่าวว่า คนเดียวทำให้สำเร็จไม่ได้ หรือแม้หน่วยราชการหนึ่งเดียว ก็ทำไม่ได้ เดือนป่าสักนี้.....เป็นเรื่องกว้างขวางมาก จึงต้องรวบรวมกำลังมากมาย และกลายเป็นกิจการของรัฐบาลเป็นส่วนรวม จะว่าไปไม่ใช่รัฐบาลเดียว แต่ต้องเป็นรัฐบาลหลายรัฐบาล ถ้าพูดภาษาอังกฤษ ก็ต้องใส่ตัวเอส(s)หรือหลายรัฐบาลต้องทำ”¹⁹

จากพระบรมราโชวาทนี้ สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าสามารถดำเนินควบคู่ไปกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ในลักษณะที่เกื้อกูลกันอย่างสมดุล กล่าวคือ การดำรงชีวิตในความเป็นจริงนั้น สมาชิกในแต่ละสังคมไม่สามารถดำเนินชีวิตด้วยเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นหลักการพึ่งตนเองอย่างร้อยเปอร์เซ็นต์ ได้แต่เพียงอย่างเดียว จึงต้องนำเอาหลักการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงแบบ ก้าวหน้า ที่มุ่งส่งเสริมหลักแห่งการแบ่งปันกันและร่วมมือกัน กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติสุขและมีมิตรต่อกัน

กล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถที่จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน และ เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากการแบ่งประเภทและรูปแบบดังกล่าวของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะพบว่า โดยแท้จริงแล้วนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดหรือปรัชญาที่ชี้บอกหลักการและแนวทางปฏิบัติที่

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 57.

มุ่งเน้นในการทำให้เกิดการพัฒนาทั้งในระดับพื้นฐานและการมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาโดยคำนึงถึงความก้าวหน้าควบคู่กันไปด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและการปฏิบัติ ก็คือเรื่องของทางสายกลาง และการคำนึงถึงความสมดุล ทั้งนี้ความสำคัญในการทำความเข้าใจถึงรูปแบบและประเภทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังที่ได้กล่าวไปแล้วก็เพื่อที่จะทำให้การที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาและประยุกต์ใช้นั้นถูกต้องและสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

กรอบการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเอกสารจากผู้เข้าร่วมการสัมมนาของสถาบันราชภัฏในปี 2545 ซึ่งมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิสมาชิกต่าง ๆ ได้นำเสนอการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมต่าง ๆ โดยในการสัมมนาครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมสัมมนาใช้คำว่า ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญของการนำกรอบการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่าง ๆ 9 ด้าน ดังนี้²⁰

1) ด้านความคิด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเป็นพหุนิยม ยอมรับการดำรงอยู่ของสิ่งที่แตกต่างและเป็นทฤษฎีแบบองค์รวม เพราะมีหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญาการดำรงชีวิต ดังเช่นที่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นแนวพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด กล่าวคือ เมื่อพิจารณาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในมิติต่าง ๆ จะแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วนของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง และเงื่อนไขทั้งสองประการ คือ ความรู้

---

²⁰ กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, น. 59.

และคุณธรรม กับแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้ อาทิ กระบวนการ Optimization แนวคิดเรื่อง Bounded rationality rational expectation Risk management ตลอดจน learning theory เป็นต้น และพบว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมถึงหลักการสำคัญที่เป็นหัวใจของวิชาเศรษฐศาสตร์²¹

นอกจากนี้แล้วปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของธาตุหรือสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง และเป็นแนวคิดที่ปฏิบัติให้เห็นจริงได้เป็นทฤษฎีที่มีความง่าย ไม่ซับซ้อน คนในทุกระดับสามารถเข้าใจได้ เข้าถึงและนำไปทำให้เห็นผลจริงทาง ปฏิบัติได้เป็นทฤษฎีอาศัยประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะทางสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและลักษณะเด่นของความเป็นไทยเป็นพื้นฐาน ในการนำมาวางกันขึ้นเป็นแนวคิดที่สมสมัยและเหมาะสมกับจังหวะเวลา ในการ เตือนให้ผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศมีสติและระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ซึ่งปรัชญาในการดำรงชีพและดำรงชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจอย่างเดียวแต่เป็นทฤษฎีแบบบูรณาการเป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นผู้ยากไร้ เพราะ ผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับสถานะของตน เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ จึงเป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล

2) ด้านการเมือง การบริหาร และการปกครอง

อนันต์ อนันตกุล กล่าวถึง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตาม แนวพระราชดำริ โดยพิจารณาจากมิติด้านการเมืองว่า “เป็นปรัชญาการพัฒนา และเป็นพันธกิจแห่งชาติ ที่ทุกฝ่ายสามารถนำมายึดถือปฏิบัติ เพื่อตอบสนองให้เป็นไปตาม เป้าหมายและค่านิยมแห่งชาติ ที่สำคัญคือ จะเป็นกลไกการพัฒนาทางการเมืองของประเทศที่เข้มแข็ง เพราะยึด หลักการของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาบนพื้นฐาน ภูมิรัฐศาสตร์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน การเสริมสร้างพลังประชาชน และการส่งเสริมการพัฒนาทุนทางสังคม ในการบริหารโครงการ จะต้องมีหลักการบริหารจัดการที่ดี”²²

²¹ เรื่องเดียวกัน, น. 60.

²² เรื่องเดียวกัน, น. 61.

3) ด้านการพัฒนาสังคม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมองสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการพัฒนาเป็นส่วน ๆ ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนจิตสำนึกของคน ดังที่ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ กล่าวว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความลึกซึ้ง และเป็นแก่นแห่งการพัฒนาอย่าง แท้จริง ไม่ใช่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับชุมชน เกี่ยวเนื่องกับชนบท เกี่ยว เนื่องกับการผลิต เกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจ เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม เกี่ยวเนื่องกับประเพณีท้องถิ่น เกี่ยวเนื่องกับความมั่นคง เกี่ยวเนื่องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เกี่ยวเนื่องกับการรวมตัวของ สมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญที่สุดคือ เกี่ยวเนื่องกับวิถี คิดและจิตสำนึกของคน ทั้งนี้เพราะปรัชญาแห่งทฤษฎีใหม่ เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ที่สุด เป็นการมองสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการพัฒนาออกเป็นส่วน ๆ ”²³

4) ด้านการวางผังภาคและเมือง

ชลิตภากร วีรผล ได้เสนอตัวอย่างแผนพัฒนาสาขาต่าง ๆ รวม 4 แผน ได้แก่ แผนพัฒนาสาขาการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรตามทฤษฎีใหม่ (Agricultural Conservation Plan) แผนตัวอย่างการสร้างควมเข้าใจในการขยายผลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ตัวอย่างผลงาน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงที่จัดทำโดยคณะทำงานฯ ตลอดจนข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการขยายขอบเขตความเข้าใจและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาฯ ในสังคม อันจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในแนวทางที่ถูกต้องทั้งในระดับบุคคลระดับองค์กร และในระดับประเทศเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพัฒนาสาขาการจัดตั้งชุมชนชนบทภายใต้การพัฒนา หน่วยพื้นที่รวมกิจกรรมนอกประสงค์ แผนพัฒนาสาขาการปรับปรุงพื้นที่ถือครองทำการเกษตร และแผนพัฒนาสาขา การจัดตั้งชุมชนเกษตรกรใหม่ตามทฤษฎีใหม่ เพื่อพัฒนาการเกษตรยั่งยืน²⁴

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 61.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 62.

5) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ และน้ำ

สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งน้ำ การผลิตธัญญาหาร และการเพาะพันธุ์พืช ดังมีวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบประจักษ์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ตามที่ รัชชชัย สันติสุข ได้กล่าวไว้ว่า “ต้องเปลี่ยนความต้องการจากส่วนเกินของ ชีวิตมาเป็นการบริโภคเพื่อความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต ต้องวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและปรับปรุงความอุดม สมบูรณ์ของดินทั้งในระดับชุมชนและครัวเรือน เพื่อผลิตอาหารจากเกษตรกรรม และใช้เป็นที่อยู่อาศัย วางแผนเรื่องแหล่งน้ำทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อการบริโภคการเกษตร วางแผนการผลิตธัญญาหารเพื่อการ บริโภคของคนและสัตว์ให้พอเพียงเพื่อลดการนำเข้าจากภายนอก วางแผนการผลิตอาหารเพื่อบริโภคและเพื่อเป็นรายได้ โดยปลูกในรูปแบบผสมผสานวางแผนการเลี้ยงสัตว์อย่างบูรณาการและพึ่งตนเองเรื่องอาหารสัตว์ วางแผน การเพาะเลี้ยง ขยายพันธุ์พืชและสัตว์ การเลี้ยงดูและบำรุงรักษา รวมทั้งให้ผนวกความต้องการพื้นฐานของมนุษย์และ การจัดการความสมดุลของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า การจัดการพันธุ์พืช-สัตว์ ในรูปการผลิตแบบผสมผสานอย่างสมดุล”²⁵

6) ด้านการเกษตรและการอารักขาพืช

การประยุกต์ใช้หลักการ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์หรือดัดแปลงใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่ ไม่มีสูตรตายตัว โดยต้องมีการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นผสมผสานกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ดังเช่นที่ สุธรรม อารีกุล ให้ความเห็นว่าเป็นว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้เกิดความหลากหลายในแมลงและโรคที่เกิด ซึ่งมีทั้งคุณและโทษมี วัฏจักรแห่งสมดุลธรรมชาติที่สลับซับซ้อน ดังนั้นการบริหารและการจัดการศัตรูพืช โดยพึ่งพาตนเองนั้น ต้องใช้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นผสมผสานกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งเกษตรกรสามารถปฏิบัติได้ ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความสมดุลแห่งธรรมชาติ พร้อมทั้งอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเพื่อการเกษตรอย่างยั่งยืนต่อไปได้”²⁶

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 63.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 64.

7) ด้านการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลคุ้มค่าที่สุด ไม่ผลิตและบริโภคเกินกำลัง และมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเช่นที่ สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึงการนำแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มาใช้เป็นแนวปฏิบัติในการดำรงสำหรับ เกษตรกรซึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักทฤษฎีใหม่ โดยให้เกษตรกร ยึดมั่นความซื่อสัตย์สุจริต ประหยัด ยกเลิกที่จะแก่งแย่งชิงดีกันในการดำเนินชีวิต และให้รู้จักขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้ให้เพิ่มพูนในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองต่อไปได้

8) ด้านจริยธรรม

มัญญ มุกประดิษฐ์ มีความเห็นว่า “ปรัชญาหลักของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น มุ่งเน้น มรรควิธีของการดำเนินสายกลางตามแนวพระพุทธศาสนาสมถกถมกลืนด้วยมิติทางด้านจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง สงเคราะห์เกื้อกูลพึ่งพากัน ปรัชญาหลักของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ผนวกแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา เข้ามาประสานกลมกลืนกับ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรอย่างลุ่มลึกและชาญฉลาด เช่นหลักของมัชฌิมาปฏิปทา การรู้จักพอในการบริโภคและใช้ชีวิต ละและเลิกวัฒนธรรมการบริโภคที่ไร้สาระและบ้าคลั่ง การมัธยัสถ์อดออมการสร้างความมั่นคงในชุมชนพร้อม ๆ กับความมั่นคงของจิตใจ โดยไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน มี การเกื้อกูลกันรู้จักให้และสงเคราะห์กัน”²⁷

9) ด้านการเรียนรู้และการศึกษา

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะการเรียนรู้ แบบบูรณาการ เป็นองค์รวม มีการพัฒนาชีวิตอย่างประหยัด เรียบง่ายสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ทักษะวิธีการทำงานที่เน้นความเพียร โดยมีเป้าหมายสู่ความพอเพียงพื้นฐานของมนุษย์ ดังเช่นที่ สุมน อมรวิวัฒน์ ได้เสนอความคิดเห็นไว้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือ การเรียนรู้เพื่ออิสรภาพของชีวิต โดยมีมุมมองว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือหลักการพัฒนาชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคุณธรรมประจำใจ โดยผู้ศึกษา ต้องเน้นปฏิบัติจริงและใช้สติปัญญาให้เกิดการเรียนรู้ที่แท้ ว่า การศึกษาคือ วิถีชีวิต วิถีคุณธรรมและวิถีของปัญญาธรรม ซึ่งสามารถสรุปเป็นสูตรที่ได้จากทฤษฎี

²⁷ เรืองเดียวกัน, น. 65.

ใหม่ที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้และการศึกษาได้ว่าเป็น การพูดน้อย ทำมาก พากเพียร เรียนรู้ตลอดชีวิต คิดถูกต้องด้วยปัญญา²⁸

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสำนักงานคณะกรรมการที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ริเริ่มโครงการจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมผลงานที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มแนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง ในแง่มุมต่าง ๆ ได้เป็น 6 ด้าน ได้แก่ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมในระดับต่าง ๆ การบริหารเศรษฐกิจรายสาขา ด้านการเมืองการบริหารและการปกครอง ด้านการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม²⁹

(ก) กรอบแนวคิดทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีตัวอย่าง ผลงานที่นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในด้านนี้ อาทิ ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เป็นต้น

(ข) การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมในระดับต่าง ๆ อาทิ เศรษฐกิจพอเพียงระหว่างประเทศ เศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ ระดับองค์กร ระดับชุมชนเมือง/ชุมชนชนบท เป็นต้น โดยมี ตัวอย่างผลงานที่นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในด้านนี้ อาทิ การประเมินผลการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ตามแนวทางพระราชดำริ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน การพัฒนาชนบทไทย (มหาวิทยาลัยรามคำแหง) เป็นต้น

(ค) การบริหารเศรษฐกิจรายสาขา อาทิ สาขาเกษตรกรรมและสาขาอุตสาหกรรม โดยมี ตัวอย่างผลงานที่นำหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในด้านนี้ ได้แก่ โครงการเกษตรกรรมชาติ บ้านดอนเปา ต.ดอนเปา อ.แม่วาง จ. เชียงใหม่ (สถาบันวิจัยและพัฒนา) การศึกษาความ พึงพอใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบพอเพียงของเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี หนองคายและหนองบัวลำภู (สถาบันราชภัฏอุดรธานี) เป็นต้น

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 66.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 68.

(ง) ด้านการเมืองการบริหารและการปกครอง ข้อมูลที่ได้จาก การรวบรวมผลงานจาก สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในขณะนี้ พบว่ายังไม่มีผลงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ใด ๆ เกี่ยวกับการ นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในแง่มุม ที่เกี่ยวข้องกับด้านการเมือง ยกเว้น บทความของ อนันต์ อนันตกุล ซึ่งได้กล่าวถึงข้างต้น

(จ) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีตัวอย่างผลงานที่ นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ในด้านนี้ อาทิ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ประชาชนกับป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จ. มหาสารคาม (สถาบันราชภัฏมหาสารคาม) การวิจัยและพัฒนาระบบ การเกษตรแบบยั่งยืนเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและ การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม : มิติใหม่ของการเกษตรเพื่อสุขภาพและความอยู่รอด (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ. เชียงใหม่) Sufficiency Economy : The resources management for peaceful and sustainable development (มหาวิทยาลัยสยาม) เป็นต้น

(ฉ) ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม อาทิ ด้านจริยธรรมการดำเนินชีวิต ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และด้านภูมิปัญญา ฯลฯ ตัวอย่างผลงานที่นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไป ประยุกต์ในด้านนี้ ได้แก่ ความพอเพียงกับการอยู่รอดของ สังคมชนบทไทย: กรณีหมู่บ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ฯลฯ

จากการศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ว่าจะ เป็นจากการศึกษาถึงความหมายของแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, การศึกษาถึงหลักการ และองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, การศึกษาประเภทและรูปแบบของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง รวมไปถึงการศึกษารอบในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการ พัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการนำมาประยุกต์ใช้โดยตรง ตัวอย่างเช่น การมาปรับใช้กับ เกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการนำมาปรับใช้โดยอ้อมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นด้าน ความคิดทางเศรษฐศาสตร์, ด้านจริยธรรม, ด้านการเมืองการปกครอง, ด้านการเกษตรและ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือในด้านการดำเนินชีวิต ซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

สำหรับในส่วนของความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถกล่าวโดย สรุปลได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน ในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจาก วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ตลอดเวลา โดยปรัชญาดังกล่าวมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

นอกจากนั้น ในรายงานฉบับนี้ผู้ศึกษาได้เสนอความเห็นว่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเปรียบเสมือนเป็นเครื่องหรือแนวคิดใหม่ในการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบันที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา เพราะการบริหารจัดการตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มต้นจากการบริหารจัดการจากรากฐานหรือพื้นฐานดั้งเดิมของตนเองด้วยทรัพยากรของตนเองก่อนแล้วจึงพัฒนาต่อไปในระดับต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบริหารจัดการที่ลดระดับความเสี่ยงในการพัฒนาแต่สร้างความมั่นคงในการพัฒนา ทั้งนี้การบริหารจัดการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นต้องตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ 3 แนวคิด ก็คือ แนวคิดเกี่ยวกับทางสายกลาง, แนวคิดในการสร้างความสมดุลและสุดท้ายก็คือแนวคิดในการเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง โดยในการให้ความหมายและการมองปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงของการบริหารจัดการนั้นทำให้จากความเป็นปรัชญาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะทำให้เกิดเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นและง่ายต่อความเข้าใจในการที่จะนำไปประยุกต์ใช้และการแปลงลงไปสู่การปฏิบัติในด้านต่าง ๆ

สำหรับการศึกษาในเรื่ององค์ประกอบหรือหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญ จากการศึกษาพบว่า องค์ประกอบโดยทั่วไปของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะประกอบด้วย 3 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี นอกจากนั้นยังมีองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม กล่าวคือเงื่อนไขความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้ เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในการนำแผนไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติและเงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย ด้านจิตใจที่ตระหนักในคุณธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต และ มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาและในระดับปฏิบัติรอบคอบในการดำเนินชีวิต โดยในการตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเงื่อนไขเหล่านี้

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยการรวบรวมและประมวลวรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องและทำการวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งจากการศึกษาผู้ศึกษาจึงได้เสนอความหมายและลักษณะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมไปถึงเสนอ องค์ประกอบย่อยในแต่ละองค์ประกอบทั้งนี้ก็และเพื่อเป็นตัวชี้วัดที่บอกถึงลักษณะและความหมายขององค์ประกอบในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางในการดำเนินการศึกษาภาคสนามในรายงานการศึกษารายฉบับนี้ โดยสามารถสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 สรุปการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ประกอบ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ลักษณะและความหมาย
- ความพอประมาณ	<ul style="list-style-type: none"> - การพึ่งตนเองและการประเมินศักยภาพ - เลือกรู้ใช้และการจัดสรรทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า - ความเหมาะสมและความพอดี - ความยืดหยุ่น - การไม่ก่อความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนต่อสิ่งรอบข้าง
- ความมีเหตุผล	<ul style="list-style-type: none"> - การวางแผน - การศึกษาค้นคว้าและทบทวน - การประเมินสภาพแวดล้อม - การดำเนินการอย่างวิทยาศาสตร์
- สร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี	<ul style="list-style-type: none"> - การเสนอทางเลือก - การกระจายความเสี่ยงและการลดความเสี่ยง - การสร้างความปลอดภัย - การผสมผสาน - การปรับตัว
- เงื่อนไขมีความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง)	<ul style="list-style-type: none"> - การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ความรู้ - การผสมผสานความรู้ - การรู้ทันสถานการณ์ - การเปิดใจกว้าง
- เงื่อนไขมีคุณธรรม (โปร่งใส เป็นธรรม ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน แบ่งปัน)	<ul style="list-style-type: none"> - ความรับผิดชอบ - ไม่เห็นแก่ตัว - ไม่สร้างความขัดแย้งที่รุนแรง - การไม่แสวงหาผลประโยชน์ - ความเมตตากรุณา

สำหรับการศึกษาประเภทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จากการศึกษาพบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน และ เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวทางปฏิบัติ ที่คำนึงถึงการพัฒนาอย่างความสมดุลและการพึ่งตนเอง บนพื้นฐานของความพอประมาณ อย่างมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยการ

พัฒนาดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและการพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี ซึ่งการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวนั้น เป็นแนวคิดที่มีความหมายที่กว้างและครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านไม่เฉพาะแต่ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในทุกระดับหรือเฉพาะภาคเกษตรหรือภาคชนบทเท่านั้น แต่แนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในหลาย ๆ ด้านไม่จำกัด ดังจะเห็นได้จากหัวข้อ ในเรื่องกรอบการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้ศึกษาได้นำมาเสนอ

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้นั้นจะทำให้เกิดทั้งวิถีการพัฒนา (Development path) และผลของการพัฒนา (Development goal) ที่สมดุล (Balance) และพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลง (internal consistency between means and ends) ดังนั้นกล่าวได้ว่า ความพอเพียง จึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) ที่คำนึงถึงความสมดุล , พอประมาณอย่างมีเหตุผลและการสร้าง ภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม และในขณะเดียวกัน ก็นำไปสู่ผลของการกระทำ (Ends) ที่ก่อให้เกิดความสมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลง³⁰

ทั้งนี้หากพิจารณาถึงประเด็นในเรื่องของความสมดุล กล่าวได้ว่าการดำเนินการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีผลลัพธ์หรือเป้าหมายที่สำคัญก็คือการทำให้เกิดความสมดุล (Balance) ในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ ความรู้/เทคโนโลยี ในขณะเดียวกันความสมดุลของการกระทำทั้งเหตุและผลที่เกิดขึ้นในมิติของเวลาจะนำไปสู่ ความยั่งยืนของการพัฒนา หรือความดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (sustainability) ของ ทุนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสิ่งแวดล้อม และ ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และทำให้ชุมชนและสังคมมีความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง (Flexible and adaptable) ต่อผลกระทบจากด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก

สำหรับแนวคิดต่อไปที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาในงานฉบับนี้ คือ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นแนวคิดดังกล่าวยังเกี่ยวข้องกับ

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 15-20.

การศึกษาในรายงานฉบับนี้ กล่าวคือ แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่จะช่วยทำให้ภาพของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในส่วนของแนวคิดและหลักการ รวมไปถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่งที่จะนำมาใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นในการศึกษาในงานศึกษานี้ก็คือแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการศึกษารวบรวมจากการทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยและรายงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อในการศึกษาที่สำคัญดังต่อไปนี้คือความหมายและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน, องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน, เป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน และประเด็นสุดท้ายคือ เรื่องของกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความหมายและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคำนี้ ที่จะนำมากล่าวถึงก็คือ ทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Theory) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาแนวใหม่ที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติมนุษย์ การเงิน มาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่ง ความอยู่ดีกินดี ความมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความสุขสมบูรณ์ที่เพิ่มขึ้น โดยมีนักวิชาการได้ให้ความหมายและคำอธิบายไว้ดังนี้

บาร์เปียร์ (Barbier) การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของ 3 ระบบหลักด้วยกัน คือ ระบบทางชีววิทยาหรือระบบนิเวศน์ ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม³¹

---

³¹ Barbier, Edward B, *Economic, Natural-Resource Scarcity and Development*. (London: Earthscan Publications, 1987), p.104.

เพิร์ทซ์ (Pearce) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมุ่งเน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ลดลงหรือเลวลงเมื่อระยะเวลาเปลี่ยนไป³²

กองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Fund for Population Activities, UNFPA) ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ³³

1) การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการ และความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลัง ๆ ด้วย ทั้งนี้ มาตรฐานการครองชีพที่โดยขีดความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long-term sustainability)

2) การพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมมาตรการการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอ ๆ กับชนรุ่นปัจจุบันได้รับมา

3) การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกโดยรวมเพื่อชนรุ่นหลังและเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

4) การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การทำให้คุณภาพของชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศวิทยาที่สามารถจะรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป ในลักษณะเศรษฐกิจแบบยั่งยืน คงต้องเป็นเศรษฐกิจที่ธำรงรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของตนไว้ได้ โดยเศรษฐกิจแบบนี้ยังคงสามารถพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งทรัพยากรได้ต่อไปด้วยการปรับตัว และโดยอาศัยการยกระดับความรู้ ปรับปรุงองค์กรตลอดจนปรับประสิทธิภาพทางเทคนิคและเซาวิปัญญา

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development ,WCED) ได้เขียนจำกัดความของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ว่าการพัฒนาที่สามารถตอบสนองสิ่งจำเป็นพื้นฐานของคนรุ่น

³² Pearce, David, Markandya, Anil and Barbier, Edward B. Blueprint for a green Economy. (London: Earthscan Publications ,1989), p.37.

³³ United Nations Fund for Population Activities(UNFPA), The state of world population 1992.(New York: United Nations Fund for Population Activities,1992), p. 3.

ปัจจุบันโดยไม่ไปขัดขวางความสามารถของคนรุ่นต่อไปที่จะได้รับการตอบสนองของความจำเป็นพื้นฐานของเขา³⁴

โฆเซิต บันเปียมรัฐฎ์ ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยาก และสลับซับซ้อนมาก และมีปัจจัยจำนวนมากที่จะทำให้การพัฒนานี้เกิดผลสำเร็จและมีการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีปัจจัยที่สำคัญ 8 ประการดังนี้³⁵

1) การพึ่งตนเองทางการเงิน ในการกักเก็บเงินเพื่อใช้ในการลงทุนด้านต่าง ๆ นั้น ควรใช้แหล่งเงินภายในประเทศ ซึ่งได้มาจากการเก็บออมของประชาชนในชาติ ซึ่งมีดอกเบี้ยต่ำ และมีความเสี่ยงน้อยกว่าการกักเก็บเงินจากแหล่งเงินนอกประเทศที่มีอัตราความเสี่ยงสูง ดังนั้น รัฐบาลควรเร่งเสริมให้มีอัตราการออมเงินให้สูงขึ้น

2) ปัญหาความยากจน การแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในประเทศให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้พอสมควร และมีแนวโน้มที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ การมีค่านิยมทรัพยากรธรรมชาติก็จะลดน้อยลง ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาเกิดความแข็งแกร่งขึ้น และสามารถที่จะแข่งขันกับประเทศอื่น ๆ ได้

3) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาประเทศ ปัญหาความร่อยหลอและเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาจึงจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพคงอยู่มีความสอดคล้อง และสมดุลย์ของระบบนิเวศน์วิทยาด้วย

4) เทคโนโลยีที่เหมาะสม การใช้เทคโนโลยีที่ไม่มีความเหมาะสมเกินความจำเป็นและความสามารถของกำลังแรงงานเป็นอุปสรรคหนึ่งของการพัฒนา การนำเทคโนโลยีเข้ามาจึงจำเป็นที่จะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานของประเทศด้วย

5) บทบาทของรัฐ มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินกิจกรรมของเอกชน เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ รัฐจะต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้การดำเนินการของเอกชนเป็นไปอย่างเสรี และมีการแข่งขันกันอย่างเป็นธรรม

³⁴ World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*. (Oxford:Oxford University Press,1987), p.15.

³⁵ โฆสิต บันเปียมรัฐฎ์, *ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2533), น.64.

6) การพัฒนาทางการเมือง ความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพทางการเมืองจะทำให้มีการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะอย่างเป็นธรรม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม ลดความขัดแย้ง รวมทั้งยังรักษาผลประโยชน์และสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7) การมีส่วนร่วมในการพัฒนา การทำให้ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ การได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ และมีส่วนร่วมในการได้รับผลจากการพัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วม จะช่วยทำให้ลดอุปสรรคและข้อขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นได้

8) การกระจายอำนาจ ในการดำเนินกิจกรรมที่มาจากศูนย์กลางนั้นไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างครอบคลุมทั่วถึง อีกทั้งยังไม่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลในทุกพื้นที่ และในทุกสภาพปัญหา เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา การกระจายอำนาจออกไปยังท้องถิ่นจะช่วยทำให้การดำเนินการต่าง ๆ สามารถเข้าถึงปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้ตรงเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การทำให้ผู้คนในอนาคตมีชีวิตที่ดีขึ้น มีการสร้างกระบวนการนโยบายที่สนับสนุนการเสริมสร้างความสมบูรณ์ทางสังคมในเชิงปริมาณและคุณภาพที่เพิ่มขึ้นให้แก่อนาคตและเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ มนุษย์ การเงิน และกายภาพมาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่ง การอยู่ดีกินดี และความสุขสมบูรณ์ที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงขึ้นอยู่กับการจัดการทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องและเหมาะสม³⁶

พระธรรมปิฎก กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีดุลยภาพ (balanced) ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็คือ การบูรณาการธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กับเศรษฐกิจ การคุ้มครองธรรมชาติควบคู่กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการผูกสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาเข้าด้วยกันโดยการ

³⁶ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, วิธีวิทยาศาสตร์สังคมไทย: วิธีใหม่แห่งการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมองค์การพัฒนาเอกชนไทย, 2537), น. 348-349.

นำเอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับภารกิจในการแก้ไขบรรเทาปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างมาบูรณาการกันได้ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) หมายความว่า ภารกิจหนึ่ง ได้แก่ การพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและภารกิจอีกอย่างหนึ่ง คือ การแก้ไขความยากจน ทำการพัฒนากันไปโดยที่ทั้งสองอย่างนี้ไปด้วยกันได้ ไม่ใช่อย่างหนึ่งได้อย่างหนึ่งเสีย ถ้าแก้ปัญหาโดยกำจัดความยากจนได้ แต่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสียหรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอยู่ดีแต่คนยากจนอยู่หากผลการพัฒนาเป็นเช่นนี้ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน³⁷

สุภางศ์ จันทรวานิช และวิศนี ศิลตระกูล การพัฒนาที่ยั่งยืนคือกระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่ประกอบด้วยตัวแปรมากมายที่ทำให้บุคคลและชุมชนเริ่มสร้างเอกลักษณ์แห่งตนที่มีความเป็นลักษณะเฉพาะ และสร้างความสามารถที่จะเผชิญกับโลกได้อย่างมีจุดหมายและความภาคภูมิใจ กระบวนการนี้เน้นการเติบโตอย่างกลมกลืนของบุคคลและชุมชนกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และจิตวิญญาณของสังคมโดยส่วนรวม กระบวนการพัฒนาเช่นนี้จะเน้นความเสมอภาคระหว่างเพศ ความเสมอภาคระหว่างศาสนา และความเสมอภาคระหว่างรุ่นอายุ³⁸

จากการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับความหมายและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนจากรายงานการวิจัยและเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่าลักษณะของความหมายโดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในเรื่องของการพัฒนาที่เกิดจากการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บนพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่แล้วหรือเป็นทรัพยากรดั้งเดิมในสังคมหรือของแต่ละบุคคลที่มีอยู่ ซึ่งทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนานั้นอาจจะอยู่ในลักษณะของ คน,เงิน,ทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนทางปัญญา รวมไปถึงทุนทางสังคม

---

³⁷ พระราชวรมุนี (ประยูรย์), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development), (กรุงเทพฯ : มุณินิโกลดคิมทอง, 2544), น. 68.

³⁸ สุภางศ์ จันทรวานิช และวิศนี ศิลตระกูล, การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,2539), น. 48.

ด้วย นอกจากนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลและเป็นการพัฒนาไปพร้อมกันและสัมพันธ์กันทั้ง เรื่องเศรษฐกิจ, สังคมและสิ่งแวดล้อมหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาอย่างผสมผสานและเป็นองค์รวม โดยสาระที่สำคัญอีกประการหนึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือต้องอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญคือเรื่องของการเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองและสามารถที่จะดึงศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรหรือสังคมและตนเอง

ทั้งนี้เมื่อสรุปความหมายทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่าความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น หมายถึง รูปแบบในการพัฒนาอันเกิดมาจากการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดคุณค่าสูงสุด รวมไปถึงเป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถจะผสมผสานการเจริญเติบโตทั้งทางเศรษฐกิจ, สังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันได้อย่างสมดุล

องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกระบวนการพัฒนาเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาแนวใหม่ที่เรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น มีองค์ประกอบหลายปัจจัยที่มีความสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ และปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ก็อาจจะเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เช่นกัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการพัฒนาในปัจจุบันต่าง ๆ ให้มีความสอดคล้องและมีความสมดุลกันในทุก ๆ ด้านพร้อมกัน กระบวนการวางแผน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการติดตามประเมินผล และรับผลประโยชน์ และผลกระทบจากการพัฒนาทุกขั้นตอน โดยมีการทำงานในลักษณะที่เป็นองค์รวมและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ว่าเป็น การแสวงหาระบบเศรษฐกิจสังคม ซึ่งมีศักยภาพสูงพอที่จะปรับปรุงและรวมทั้งรักษาคุณภาพชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างยาวนานได้ ซึ่งมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ³⁹

³⁹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย: วิธีใหม่แห่งการพัฒนา, น. 269-278.

1) ค่าของสิ่งแวดล้อมจะให้ความสำคัญแก่ค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมเป็นการประกันคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ขณะเดียวกันธรรมชาติก็สามารถดำรงอยู่หลักการอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจจะต้องคำนึงถึงค่าของสิ่งแวดล้อมโดยการวิเคราะห์ประโยชน์และการสูญเสีย การประเมินค่าของสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องและผนวกค่านี้เข้าไปในการวางแผนนโยบายเศรษฐกิจและการพัฒนา การประเมินผลโครงการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและต้นทุนทางสังคมที่แท้จริง ในการผลิตและการบริโภคต้องสอดคล้องกับหลักการที่ว่า ผู้สร้างมลภาวะเป็นผู้จ่าย

2) มิติแห่งอนาคต หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาเพื่ออนาคตเป็นการวางแผนนโยบายสิ่งแวดล้อมที่มองอนาคต จุดหลักไม่ได้อยู่ที่การสร้างวัตถุหากแต่เป็นการพิทักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยาวนาน คือ การสร้างทุนธรรมชาติในอนาคต

3) ความยุติธรรม ใช้หลักการว่าความยุติธรรม ระหว่างชนรุ่นปัจจุบันกับอนาคต (Intergeneration equity) ที่บ่งชี้ว่า ชนรุ่นปัจจุบันมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชนรุ่นหลังในการที่จะต้องมอบมรดกทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปริมาณและคุณภาพที่ไม่ด้อยไปกว่าในยุคปัจจุบัน ในเวลาเดียวกัน (Intergeneration equity) กล่าวคือ การวางแผนนโยบายจะต้องมุ่งไปยังการแก้ไขปัญหาความยากจนและการสนองความต้องการของมวลชนผู้ยากไร้ นั่นคือ การพิทักษ์รักษาธรรมชาติควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาความยากจนของคนรุ่นปัจจุบัน และการส่งมอบมรดกแห่งความอุดมสมบูรณ์ไปยังคนรุ่นหลังในอนาคต

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบอันเป็นแนวพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน 4 ประการ ดังนี้⁴⁰

1) มนุษย์

1.1 มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นหลักการที่ควรให้ความสำคัญสูงสุด โดยมุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่น เพื่อช่วยให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงามเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ดีงาม มนุษย์ที่ได้มีการพัฒนาในฐานะนี้จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ดีที่สุด

⁴⁰ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development), น. 248-255.

1.2 มนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ คือเป็นทุนหรือปัจจัยในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ต้องพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ โดยมีสุขภาพดี ขยันอดทน รับผิดชอบ มีฝีมือความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2) สังคม

2.1 ระบบต่าง ๆ ทางสังคม จะต้องมีความประสานกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บนฐานรากแห่งความรู้ในความเป็นจริง อันเป็นกฎธรรมชาติอันเดียวกัน เพื่อให้เป็นเครื่องมือและเป็นสื่อที่จะร่วมให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงาน หรือดำเนินไปในทางที่จะอำนวยผลดีแก่มนุษย์ ให้เกิดมีกำลังและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในการที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ

2.2 ผลสำเร็จที่เกิดจากระบบต่าง ๆ ทางสังคม เป็นสภาพแวดล้อมเป็นบรรยากาศ และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเพื่อเอื้อโอกาสให้มนุษย์สามารถพัฒนาตน เข้าถึงชีวิตที่ดีงาม ความมีอิสระ และสันติสุขที่แท้จริง

2.3 จุดเน้นสำคัญของมาตรการต่าง ๆ ทางสังคม ก็คือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ตลอดจนบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมจะต้องมีมาตรการพิทักษ์และป้องกันคนที่อยู่ในสถานะต่าง ๆ ซึ่งมีโอกาส มีกำลังความสามารถมากน้อยต่างกัน เอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาขึ้นไป และในระดับของสังคมประชาธิปไตย ก็จะต้องวางมาตรการร่วมกันปกป้อง มิให้มีการกดขี่บีบบังคับเอาเปรียบกันระหว่างประเทศ พร้อมทั้งมีมาตรการส่งเสริมสนับสนุนการกระทำ และกิจการที่เกื้อกูลธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติแวดล้อม

3) ธรรมชาติ

3.1 ทศนคติที่ดีของมนุษย์ต่อธรรมชาติ คือจะต้องมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และจะต้องมีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ ทำให้โลกมนุษย์สามารถอยู่กันได้ดียิ่งขึ้นอย่างเกื้อกูลกันมากขึ้น

3.2 ให้สังคมมนุษย์มีการจัดตั้งวางสมมติต่าง ๆ ขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความสัมพันธ์ที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่รวมกันด้วยดี และคุ้มครองสังคมให้อยู่ในสันติสุขและความชอบธรรม แต่จะนำมาใช้อำนาจในการปฏิบัติต่อธรรมชาติไม่ได้ ในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ ฟังดูที่ผลกระทบอันจะเกิดขึ้นตามความเป็นจริงที่จะเป็นไปตามเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ

3.3 มนุษย์ในยุคพัฒนา จะมีวิถีชีวิตที่ห่างไกลออกจากธรรมชาติมากขึ้น ทำให้ลี้มคุณค่าที่ได้รับจากธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ไม่ลี้มที่จะรับเอาคุณค่าของธรรมชาติ มนุษย์ก็จะไม่แยกออกห่างจากธรรมชาติ ความประสานเกื้อกูลกันก็จะเกิดตามมา

3.4 มนุษย์ได้ประกาศว่าจะอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสันติโดยไม่เบียดเบียนทำร้ายเอาเปรียบกัน และขณะเดียวกันมนุษย์จะต้องทำการเสริมสร้างเพื่อخذใช้สิ่งที่ได้กอบโกยมาจากธรรมชาติคืนกลับสู่ธรรมชาติ

4) เทคโนโลยี

4.1 การประดิษฐ์ การผลิต การใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา และอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการวางมาตรการบังคับควบคุม และมาตรการทางภาษี ในทางปฏิบัติยังมีความสลับซับซ้อน ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากปัญหาด้านเทคโนโลยีเอง และปัญหาที่เกิดจากความบกพร่องในการพัฒนาคน ความย่อหย่อน ความไร้ประสิทธิภาพ และความเลื่อมโทรมในระบบต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งจะต้องเร่งรัดแก้ไขปรับปรุงอีกมาก

4.2 ในบางสังคมยังขาดภูมิหลังในการสร้างสรรค์ ผลิตเทคโนโลยีความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเทคโนโลยีจึงมีความหมายหนักไปในแง่เป็นเครื่องส่งเสริมความสะดวกสบาย บำรุงบำเรอ ซึ่งได้สร้างค่านิยมบริโภค ขอบฟุ้งเพื่อฟุ่มเฟือย ขอบแต่ที่ง่าย อ่อนแอ ไม่สู้สิ่งยาก จึงต้องเร่งแก้ไขค่านิยมเหล่านี้ให้หมดไป

4.3 เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำงานแทนมนุษย์ได้มากมายถ้าใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องจะเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลยิ่งในการพัฒนามนุษย์เองและในการนำการพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่จุดหมาย

4.4 เทคโนโลยีเป็นส่วนประดิษฐ์ที่เกิดจากมนุษย์ หากมนุษย์ไม่ระมัดระวังในการใช้ผลร้ายก็จะเกิดแก่มนุษย์และโลกทั้งหมด

- การใช้การเสพเทคโนโลยีมี 2 แบบ คือ

- 1) การเสพด้วยตัณหา โดยหลงติดในคุณค่าเทียม หรือคุณค่าฉาบเทา
- 2) การเสพด้วยปัญญา เพื่อคุณค่าโดยแท้ของมัน

การเสพแบบแรกนี้จะส่งผลให้การพัฒนาคน และการพัฒนาที่ยั่งยืนล้มเหลวจึงควรจะเลิกเสพด้วยการใช้ปัญญา อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

สำหรับประเด็นในเรื่ององค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จากการศึกษาผู้วิจัยเสนอว่าองค์ประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้น ควรที่จะประกอบด้วย

ก) **ทรัพยากร** ในที่นี้มีความหมายที่หลากหลายซึ่งอาจจะหมายถึง เงิน, คน, ความรู้ หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรืออาจจะเป็นสิ่งที่เราสามารถที่จะนำมาใช้หรือพัฒนาให้เกิดมูลค่าหรือคุณค่าได้ ดังนั้นขยะหรือของเสียหรือสิ่งที่เรามองว่าไม่มีคุณค่าหรือไม่มีราคานั้นก็ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สามารถที่จะนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาได้เช่นกัน และที่สำคัญอีกประการก็คือ การคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีให้เกิดความคุ้มค่าได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความหลากหลายและความแตกต่างในแต่ละพื้นที่

ข) **ความรู้** สำหรับความรู้นั้นเป็นความรู้ทั้งที่เกิดจากความรู้ที่มาจากการเรียนในห้อง และความรู้ที่อยู่ภายนอกกล่าวคืออาจจะเป็นได้ทั้งความรู้ที่ไม่ได้เป็นระบบหรือไม่ได้เป็นขั้นตอน กับความรู้ที่มีขั้นตอนและมีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ ซึ่งความรู้ที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นควรเป็นความรู้ที่เปิดกว้างซึ่งต้องเป็นความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้าด้วยกัน โดยความรู้สมัยใหม่นั้นอาทิเช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์, เทคโนโลยี รวมไปถึง รายงานการศึกษาและนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น สำหรับภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้น ซึ่งอาจหมายถึงองค์ความรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่นหรืออาจจะเป็นเทคนิคหรือเกร็ดความรู้เฉพาะภายในท้องถิ่นที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้จากคนในชุมชนหรือในท้องถิ่นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต

ค) **เทคนิคการบริหารจัดการ** สำหรับเทคนิคในการบริหารจัดการนั้น ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือในการที่เราจะต้องทำการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นเราจำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นจากฐานทรัพยากรและฐานความรู้ ซึ่งการที่ทำให้ทั้งความรู้และทรัพยากรสามารถที่จะส่งเสริมและก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้นจำเป็นต้องใช้เทคนิคในการบริหารจัดการเข้ามาช่วยเพื่อให้เกิดการพัฒนาสามารถที่จะขับเคลื่อนไปได้และทำให้เกิดการผสมผสานกันได้อย่างเหมาะสมระหว่างความรู้และทรัพยากร โดยเทคนิคในการบริหารจัดการที่จะมีส่วนสำคัญในการที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น อาทิเช่น การสร้างการมีส่วนร่วม, การบริหารเพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์, หลักธรรมาภิบาล รวมไปถึงเรื่องของการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ซึ่งมักจะนำมาใช้ในภาคธุรกิจ กล่าวได้ว่าในเรื่องของเทคนิคในการบริหารจัดการที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นอาจจะใช้ได้ทั้งเทคนิคในการบริหารจัดการในภาคธุรกิจและเทคนิคในการบริหารของภาครัฐ

ง) **การสร้างสมดุล** สำหรับองค์ประกอบในเรื่องของสมดุลนั้นถือได้ว่าเป็นปัจจัยและเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ที่จะดำเนินการหรือทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตระหนักถึง ทั้งนี้เป็นเพราะในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาได้อย่าง

ยั่งยืนนั้นการที่จะมุ่งเน้นเพื่อพัฒนาเพียงด้านใดด้านหนึ่งนั้นอาจจะทำให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาในด้านอื่นหรืออาจจะเป็นการทำลายสิ่ง ๆ อื่นมากกว่า กล่าวคือในการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวก็อาจจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกันและสุดท้ายก็ไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นเพื่อที่จะทำให้เกิดการยั่งยืนในการพัฒนาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงการสร้างมิติในเรื่องของความสมดุลให้เกิดขึ้นภายใต้กรอบการพัฒนานั้น นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาถึงความสมดุลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้หรือการใช้ทรัพยากร รวมไปถึง การใช้หลักการบริหารจัดการ จะพบว่าหลักการในเรื่องของความสมดุลนั้นเปรียบเสมือนเป็นแกนหลักหรือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการที่จะทำให้องค์ประกอบในด้านอื่น ๆ ดำเนินไปได้อย่างมีทิศทาง กล่าวคือในการใช้ความรู้ก็เป็นการใช้ความรู้ที่เน้นในการใช้ความรู้อย่างสมดุล คือเป็นความรู้ที่มาจากวิทยาการสมัยใหม่และความรู้จากอดีตหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่มีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและสามารถนำไปใช้ให้เหมาะสมกับการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาหรือในเรื่องของการทรัพยากร การใช้อย่างสมดุลก็เป็นหัวใจที่สำคัญที่จะทำให้การใช้ทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างคุ้มค่าและยาวนาน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นนั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้องค์ประกอบในการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีทิศทางที่ชัดเจนและสามารถขับเคลื่อนไปได้

๑) การเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง โดยหากจะพิจารณาถึงหลักการหรือองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดพัฒนาอย่างยั่งยืนเกิดขึ้นได้นั้น การพึ่งตนเองหรือการเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างยั่งยืนโดยแท้จริง กล่าวคือ เมื่อย้อนกลับไปดูความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ผู้วิจัยให้ไว้จะพบว่าประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของทรัพยากรและความรู้ที่มีอยู่ ดังนั้นการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้นต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาที่มาจากรากฐานของตนเองและเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นจากตนเองหรือสิ่งที่ตนเองมีเพราะสิ่งที่เรามีนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เราไม่ต้องจัดหาหรือต้องพึ่งพิงคนอื่นซึ่งมันมีแนวโน้มว่าจะไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต นอกจากนั้นในการที่เราเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองหรือการเริ่มต้นจากการพัฒนาจากสิ่งที่เรามีนั้นจะทำให้พัฒนานั้นมีความเข้มแข็งและเป็นการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของวัฒนธรรม, สังคมและเศรษฐกิจในชุมชน, สังคมหรือประเทศชาติ ซึ่งนอกเหนือจะทำให้เกิดการพัฒนาแล้วนั้นก็ยังสามารถที่จะรักษาความเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของสังคมไว้ได้

เป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากความไม่สมดุลของการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านมนุษย์ และด้านเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่มีการพัฒนาอย่างสมดุลโดยนำบริบทของสังคมมาบูรณาการและพัฒนาไปพร้อมกัน เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาทั้งมิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติสังคม มิติมนุษย์ และมิติเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีเป้าหมายและทิศทาง โดยต้องมุ่งไปสู่เป้าหมายในหลาย ๆ ด้านพร้อมกัน

(International Institute for Environment and Development, IIED) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนมี 7 ประการ⁴¹

- 1) เพื่อให้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อไป
- 2) ต้องมีการปรับเปลี่ยนคุณภาพของการเติบโตทางเศรษฐกิจ
- 3) สนองความจำเป็นพื้นฐานด้านการมีงานทำ อาหาร พลังงาน น้ำ สุขาภิบาล
- 4) มีจำนวนประชากรอยู่ในระดับที่เหมาะสม
- 5) อนุรักษ์และสร้างให้มีฐานทรัพยากรมากขึ้น
- 6) ส่งเสริมให้มีเทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีการจัดความเสี่ยง
- 7) นำประเด็นสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจมาพิจารณาร่วมกันในการตัดสินใจ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องมุ่งไปทิศทาง 3 ด้านพร้อม ๆ กัน คือ⁴²

1. ทางด้านสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน
2. ทางด้านเศรษฐกิจเพื่อเน้นการสร้างคุณภาพของการพัฒนา
3. ทางด้านนิเวศน์ เพื่อรักษาความยั่งยืนยาวนานของธรรมชาติ

⁴¹ International Institute for Environment and Development (IIED), Facing the future.

(London: Earthscan Publications , 1993), p. 7.

⁴² ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 148

จากการศึกษาถึงเป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า เป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน นั้นก็คือการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาที่ต้องการแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นสภาวะเลวร้ายที่โลกเผชิญอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความยากจน ความอดอยากหิวโหย ความเจ็บป่วย และการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล โดยขาดการคำนึงถึงความเป็นองค์รวม กล่าวคือ การจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นขึ้นกับสิ่งอื่น ๆ ด้วย โดยมีการบูรณาการ (Integrated) องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องมาประสานกันเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านสิ่งแวดล้อม (environment) สังคม (social) มนุษย์ (human) และเศรษฐกิจ (economic) ดังนั้น เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็คือ การพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของการพัฒนาทั้ง 4 ด้านด้วยกันคือ

1. ด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่นำไปสู่การรักษาและคุ้มครองระบบนิเวศโดยมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ การพัฒนาจะต้องคำนึงถึงค่าของสิ่งแวดล้อม โดยมีการใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวัง รอบคอบและอย่างฉลาด มีการบำรุงรักษา ซ่อมแซมทรัพยากร ตลอดจนการลดการใช้สารเคมี สารพิษต่าง ๆ

2. ด้านสังคม ภายในสังคมมีสภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งปราศจากปัญหาอาชญากรรม การปล้น ลักขโมย ปัญหายาเสพติดและมลพิษ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่มีการเบียดเบียนกัน ช่มแครง และไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน

3. ด้านปัจเจกบุคคล มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี กล่าวคือ ประชาชนได้รับปัจจัยขั้นพื้นฐานเพียงพอและเท่าเทียมกัน เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ตลอดจนการบริการพื้นฐานที่จำเป็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา และด้านสาธารณสุข เป็นต้น ประชาชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง มีงานทำ มีรายได้เพียงพอกับการยังชีพ และมีสุขภาพจิตที่ดี กินได้ นอนหลับ ไม่เครียด

4. ด้านเศรษฐกิจ เป็นระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ที่สามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคได้เพียงพอับความต้องการของสมาชิกชุมชน โดยมีกระบวนการผลิตที่เหมาะสม ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการพึ่งพาชุมชนภายนอกน้อยมาก

กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลจากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่พัฒนาในรูปขององค์รวมที่นำบริบททุกด้านของสังคมมาบูรณาการเข้าด้วยกันทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนมีการนำองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมมากำหนดเป็นกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ผ่านมาพบว่า มีนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ ที่ได้เสนอกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้หลายกรอบซึ่งแต่ละกรอบก็มีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับนักวิชาการและองค์กรนั้นนำมามิติใดของสังคมมากำหนดเป็นกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจากการศึกษากรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนของนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ ที่นำเสนอมานั้น ผู้ศึกษาพบว่ากรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าวล้วนเป็นการนำมิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม มนุษย์ และเศรษฐกิจมาเป็นกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสิ้นซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

มิติที่ 1 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในโลกนี้ นับเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองและความมีอำนาจของประเทศชาติ เพราะถ้าประเทศชาติใดที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ย่อมสามารถที่จะพัฒนาประเทศชาติของตนให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเกษตร ด้านอุตสาหกรรมและฐานะทางเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ตาม หากประเทศนั้นมีการดำเนินการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลืองหรือไม่มีแผนในการอนุรักษ์ไว้สำหรับอนาคต ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศนั้นย่อมจะเสื่อมโทรมลงไปในที่สุดและนำความหายนะมาสู่ประเทศนั้น ส่วนประเทศที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างฉลาดและมีประสิทธิภาพตามหลักวิชาการแล้วย่อมจะมีความเจริญมั่นคงยิ่งขึ้น⁴³ ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่มีดุลยภาพระหว่าง Growth และ Green⁴⁴ ที่มีการเติบโตจากส่วนล่างไปสู่ส่วนบน

⁴³ สาคร กือเจริญ, “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการอนุรักษ์ธรรมชาติ.” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์, 2523), น.1.

⁴⁴ สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, “แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน.” ในวารสารเศรษฐกิจ และสังคม 40,2(พฤษภาคม – มิถุนายน 2546) : 8

เหมือนต้นไม้ไม่มีสมดุกับธรรมชาติ⁴⁵ กล่าวคือมนุษย์จะต้องไม่จ้องทำลายหรือพยายามเอาชนะอยู่เหนือธรรมชาติ แต่ควรจะมีการดัดแปลงแก้ไขธรรมชาติบางส่วนเท่าที่จะเป็นเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้นโดยการการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง รอบคอบ และอย่างฉลาด มีการฟื้นฟู สงวน รักษาระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประหยัดสูงสุดและเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุดเพื่อสามารถรักษามรดกทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของเราสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป

มิติที่ 2 ด้านสังคม ระบบการต่าง ๆ ทางสังคมนั้นโดยพื้นฐานเป็นการจัดตั้งวางรูปแบบขึ้นเพื่อให้เป็นเครื่องมือและเป็นสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในการทำงานหรือดำเนินงานได้สะดวก มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหารหรือกิจการด้านต่าง ๆ ดังนั้นระบบเหล่านี้จะต้องประสานกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผลสำเร็จที่เกิดจากกระบวนการต่าง ๆ ทางสังคม เช่น เศรษฐกิจเจริญเติบโต จากการพัฒนาเศรษฐกิจสำเร็จผล สภาพบ้านเมืองสงบเรียบร้อย และจากการเมืองการปกครองที่ได้ผล เป็นต้น ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมเป็นบรรยากาศและเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเพื่อเอื้อโอกาสให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม ดังนั้นจุดสำคัญของมาตรการทางสังคมก็คือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ให้เบียดเบียน ข่มเหง และไม่เอาัดเอาเปรียบกันและเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะต้องพัฒนาขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากรมนุษย์⁴⁶ เมื่อคนไม่เอาเปรียบกัน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ รู้จักให้และเผื่อแผ่ผู้อื่นเหมือนพี่เหมือนน้อง มีมิตรจิตมิตรใจต่อกันเหมือนคนร่วมโลกไปเดียวกันความเป็นภราดรภาพย่อมเกิดขึ้น ความสงบสันติตามมาในท้ายที่สุด

สังคมนั้นเป็นสังคมที่ดีหรือไม่นั้นคือดูว่าสภาพสังคมสามารถเอื้ออำนวยให้มนุษย์แต่ละปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาธรรมชาติส่วนดีในตนให้งอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นเพียงใด การพัฒนาหรือการเติบโตของงามอย่างที่สังคมน่าจะเอื้ออำนวยให้ก็คือการพัฒนาทางกายหรือภาวิตกาย (physical

⁴⁵ กมลา ภาสิน, การพัฒนาที่ยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2535), น. 33.

⁴⁶ พระราชวรมุนี (ประยูรฑ์), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development), น. 244-264.

growth) คือมนุษย์ในสังคมนั้นต้องมีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรงไม่ขาดอาหาร ไม่พิการ ต่อมาก็คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมทางสังคมหรือภาวิตศีล (social growth) คือมนุษย์ในสังคมต้องมีกาย วาจา อารมณ์ที่สุจริต มีระเบียบวินัย ไม่กระทำการเบียดเบียนกันและกัน ตลอดไปถึงการช่วยเหลือรับใช้ผู้อื่น สร้างเสริมคุณภาพ หรือความยุติธรรมให้มีในสังคม ประการที่สามคือการพัฒนาทางจิตใจเรียกว่าภาวิตจิต (emotional growth) คือสังคมนั้นจะต้องช่วยให้คนมีจิตใจที่สงบเย็น ไม่ใช่ปลุกเร้าให้เกิดความสับสน กระวนกระวายต่าง ๆ ส่วนประการสุดท้ายคือสังคมจะต้องเอื้อให้มีการพัฒนาทางปัญญา คือ ภาวิตปัญญา (intellectual growth) เพื่อนำไปสู่การมองเห็นหรือเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง⁴⁷

หากการพัฒนาที่สามารถสร้างเศรษฐกิจเติบโตสูงขึ้น แต่มีคนรวยเพียงไม่กี่คน คนจนก็ยังคงจนต่อไปสุดท้ายก็เกิดการความทุกข์ทางสังคมและก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมากมายอันนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน⁴⁸

มิติที่ 3 ด้านทรัพยากรมนุษย์ มนุษย์ถือเป็นปัจจัยตัวกระทำที่มีความสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนให้การพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผล ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเสียก่อน เริ่มตั้งแต่การมีสุขภาพที่แข็งแรง ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจที่พร้อมจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป⁴⁹ คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย คือ การมีร่างกายแข็งแรง ได้รับปัจจัยขั้นพื้นฐานเพียงพอกับการดำรงชีพ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่

⁴⁷ พระประชา ปสนุนธมโม, “แนวคิดในการพัฒนาสังคมไทย.” ในแนวคิดและวิธีการพัฒนาแบบพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายบริหารองค์การองค์การพัฒนาเอกชนโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2527), น. 15.

⁴⁸ ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, การพัฒนาที่ยั่งยืน : ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรของตนเอง. ในวารสารเศรษฐกิจและสังคม 40,2 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2546):13.

⁴⁹ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development), น. 254-257.

อยู่อาศัยและยารักษาโรค มีงานทำและมีรายได้เพียงพอกับการยังชีพ สมาชิกทุกคนมีโอกาสเข้าถึง การบริการพื้นฐานที่จำเป็นต่าง ๆ อย่างทั่วถึง และเท่าเทียมกัน อาทิ การศึกษา การรักษาพยาบาล ส่วนคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ คือ การไม่เครียด ไม่หงุดหงิด ยิ้มแย้มแจ่มใส กินได้ นอนหลับสบาย⁵⁰

มิตินี้ 4 ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการ พัฒนาเศรษฐกิจนั้นสามารถสร้างผลประโยชน์และความรู้บนรากฐานของการพึ่งพาตนเองซึ่งยึด หลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยและ สามารถพึ่งตนเองได้⁵¹ และเป็นระยะเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน กล่าวคือ มุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน มีกระบวนการผลิตและการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการกระจายความมั่นคงและโอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เพื่อให้ ทุกคนของสังคมสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและบริการโครงสร้าง พื้นฐานของรัฐได้อย่างเท่าเทียมกัน⁵²

นอกจากนั้นยังมีนวัตกรรมการหลาย ๆ ฝ่ายต่างก็พยายามอธิบายภาพของการพัฒนาที่ ยั่งยืนให้ชัดเจนขึ้น โดยพยายามขยายรายละเอียดของการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร⁵³

มิติทางเศรษฐกิจ

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเพียง พอที่จะตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชากรได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องสามารถ

⁵⁰ สำนักงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, รายงานการวิจัย เรื่อง“คุณภาพชีวิต ของคนในภาคกลาง.”(กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2541), น. 82-102.

⁵¹ นรินทร์ จงวุฒิวาศย์,การพัฒนาที่ยั่งยืน.วารสารจดหมายข่าว สป.มท.15, 138(มิถุนายน 2545): 26.

⁵² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรอบแนวคิดพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างคุณภาพ 3 มิติ ทูมมนุษย์ .มติชนรายวัน,30 มิถุนายน 2546, น.2.

⁵³ มูลนิธิโลกสีเขียว, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง ,2537), น. 45-50.

ขจัดความยากจนและเน้นการกระจายโอกาสในการใช้ทรัพยากรเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ในการนี้ผู้ร่ำรวยจะต้องมีส่วนช่วยผู้ยากจน และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยควรมีส่วนช่วยอย่างจริงจังในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในประเทศที่ยากจน เพราะประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งเนื่องจากได้สูญเสียทรัพยากรให้แก่ประเทศที่ร่ำรวยไปแล้ว หากคนรวยและประเทศที่ร่ำรวยเพิกเฉยต่อปัญหาของคนยากจน คนยากจนก็จำเป็นต้องต่อสู้ด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอดก่อนที่จะคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งจะกระทบต่อผู้คนในวงกว้าง และอาจทำปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ความรุนแรงขึ้นจนยากที่จะแก้ไขก็เป็นได้

2. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ประกอบการรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เช่นการผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันและถ่านหิน จะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพอากาศในบริเวณข้างเคียงไว้ด้วย การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานนิวเคลียร์ซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัยสิ่งมีชีวิตเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมากเช่น 200 ปีไว้ด้วย ราคาผลผลิตจากไม้ก็จะต้องรวมเอาค่าสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอันเกิดจากผลของการตัดไม้ทิ้งไว้ด้วย ทั้งนี้ผู้ประกอบการทั้งหลายจะต้องไม่มาอ้างผลทางเศรษฐกิจเพื่อขอค่าลดหย่อนหรืออภิสิทธิ์แต่อย่างใด

มิติทางสังคม

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นไปได้อย่างยาวนานก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องและสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของศักยภาพการผลิตของระบบนิเวศในภูมิภาคนั้น ๆ

2. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสนับสนุนค่านิยมที่มีการส่งเสริมให้ประชากรมีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรที่ไม่ฟุ่มเฟือยและอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศนั้น ๆ ที่จะรองรับได้ รวมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการที่จะนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพที่จะอำนวยประโยชน์ได้

3. การพัฒนาที่ยั่งยืนควรอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงภายในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วย ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างทุกระดับอันจะนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ ความอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ประกอบการผลิตและผู้บริโภค อันจะนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ในระดับราคาและผู้ผลิตผลิตได้

มิติทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบการใช้ทรัพยากรที่มีการบำรุงรักษา และมีอัตราการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในขอบเขตการอำนวยให้หรือศักยภาพที่ทรัพยากรนั้นจะคืนกลับสู่สภาพปกติได้ ในกรณีของการใช้ทรัพยากรที่ไม่มีรูปแบบการเกิดทดแทนอย่างต่อเนื่องหรือเกิดขึ้นในอัตราที่มนุษย์รับรู้ไม่ได้ การใช้ทรัพยากรประเภทเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงผลกระทบโดยรวมของการใช้ทรัพยากรนั้นให้มากขึ้น เพราะอาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสสารในระบบนิเวศ และหรือทำให้คนในรุ่นหลังขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ทางเลือกในกรณีดังกล่าวนี้คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรนั้น รวมทั้งการชะลออัตราการใช้และพัฒนาเทคโนโลยีในการใช้การใช้ทรัพยากรอื่นทดแทน

2. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการพิทักษ์และสงวนรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในสภาพธรรมชาติไว้ได้ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์ด้วยมีวิวัฒนาการร่วมกันมา การสูญหายไปของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เหลือรอด จนอาจเป็นเหตุให้มีการสูญหายของสิ่งมีชีวิตอีกหลาย ๆ ชนิดตามมา

จากการศึกษากรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้ศึกษาพบว่ากรอบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับบริบทด้านต่าง ๆ อาทิเช่น ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ด้านเศรษฐกิจ, ด้านสังคม และด้านทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งกรอบการพัฒนาในแต่ละด้านก็มีการมุ่งเน้นในการทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยอาศัยพื้นฐานจากการใช้ความรู้และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายในการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามกรอบการพัฒนาทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ด้านเศรษฐกิจ, ด้านสังคม และด้านทรัพยากรมนุษย์ จะพบว่ากรอบการพัฒนาหลักทั้ง 4 ประการนั้นมีความเชื่อมโยงกันและต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะต้องดำเนินการพัฒนาควบคู่กันไป ทั้งนี้เพื่อการก่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนา และเมื่อเกิดความสมดุลขึ้นในการพัฒนาแล้วนั้นการพัฒนาภายใต้กรอบดังกล่าวก็จะสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นในสังคมในท้ายที่สุด

จากการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ทั้งในส่วนของ ความหมายและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน, องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน, เป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน และประเด็นสุดท้ายคือ เรื่องของกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถที่จะสรุปได้ว่าความหมายและรูปแบบที่สำคัญของการพัฒนา

อย่างยั่งยืนนั้นมีลักษณะที่เป็นการบริหารจัดการรูปแบบหนึ่งที่มีความยืดหยุ่นสูงสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของชุมชน โดยการพัฒนาแบบยั่งยืนจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ของชุมชนที่เน้นความสมดุลของความสมดุลระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยการพัฒนาในแนวทางนี้จะช่วยลดการพึ่งพาของชุมชนต่อปัจจัยภายนอก (โดยเฉพาะระบบตลาด) เพราะในแนวทางการพัฒนาดังกล่าว ชุมชนสามารถกำหนดและควบคุมกระบวนการพัฒนาทั้งหมดได้ ดังจะเห็นว่าการกิจกรรมการผลิต เช่น เกษตรทางเลือกในรูปแบบต่าง ๆ เป็นระบบที่พัฒนาขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบดั้งเดิม มีรากฐานการพัฒนามานาน การผลิตในรูปแบบดังกล่าวดูเหมือนจะมีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจสูงพอเพียงที่จะทำให้ชุมชนสามารถอยู่รอดได้ และในหลายกรณีอาจสูงกว่าระบบการผลิตกระแสหลักเสียอีก

สำหรับเป้าหมายของการพัฒนาในที่สุด คือการพัฒนาชุมชนซึ่งมิใช่เป็นเพียงทรัพยากรหลักของประเทศ แต่มนุษย์คือแกนกลางของกระบวนการพัฒนาที่เป็นทั้งวิถีทางและเป้าหมายของการพัฒนา ความสำเร็จของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ไม่อาจวัดได้ด้วยดัชนีตัวเลขของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยละเลยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนานั้นเป็นหลักประกันพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืนได้ประการหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะประชาชนซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์และ/หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนา ย่อมมีสิทธิในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาดังกล่าว อีกทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนย่อมเป็นหลักประกันได้เป็นอย่างดีที่จะทำให้โครงการพัฒนานั้น ๆ ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการยอมรับให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ยังเป็นการเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนพัฒนาและมีความเข้มแข็งอีกด้วย

กล่าวได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (Intergrat) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) คือ องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีดุลยภาพ (Balanced)⁵⁴ ลักษณะที่เป็นบูรณาการ หรือทำให้เกิดองค์รวม เช่น การเอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับภารกิจในการแก้ไขบรรเทาปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างนี้บูรณาการกันได้เป็นลักษณะของ

⁵⁴ พระราชวรมณี (ประยูรท์), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development), น. 64.

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายความว่า ภารกิจหนึ่ง ได้แก่การพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและภารกิจอีกอย่างหนึ่งคือการกำจัดความยากจน ทำให้การพัฒนาโดยให้ทั้งสองอย่างนี้ไปได้ด้วยกันทั้งคู่ เรียกว่าบูรณาการเกิดเป็นองค์รวม ทำให้ธรรมชาติแวดล้อมกับเศรษฐกิจถูกบูรณาการเข้าด้วยกัน จะทำให้เกิดสภาวะที่เรียกว่าเป็นภาวะที่ยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจและในทางสภาพแวดล้อม การคุ้มครองสภาพแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ

สรุปก็คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้นเองการแก้ปัญหาด้วยวิธีบูรณาการก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ประสานประโยชน์กันได้ โดยที่โลกมนุษย์อยู่ในโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ซึ่งต้องการความสามารถยิ่งกว่าการเอาชนะธรรมชาติอย่างมากมาย ซึ่งจะสำเร็จได้ ก็อยู่ที่มนุษย์เป็นปัจจัยการกระทำ ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคนและการพัฒนาที่ยั่งยืน⁵⁵

การพัฒนาคน โดยพัฒนาตัวคนที่เป็นปัจจัยการกระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครอบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลางด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสาน ปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยีดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในทางเกื้อกูลกัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีด้วยกันและในระบบนี้มนุษย์ในฐานะเป็นปัจจัยตัวกระทำ มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน⁵⁶

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 65.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 237.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานฉบับนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่จะนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งงานวิจัยออกเป็น 2 ประเภท คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการและแนวคิดในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและงานวิจัยในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ก) ด้านหลักการและแนวคิดในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และ ดร. กอบศักดิ์ ภูตระกูล, “การพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. งานวิจัยดังกล่าวจัดทำขึ้นเพื่อขยายความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับความคิด (Conceptual) และในระดับการประยุกต์ใช้ในการกำหนดกลยุทธ์สำหรับการพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืน โดยวัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องทั้งในระดับความคิดและ หลักการ (Conceptual Framework) ของ “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่ในระดับประยุกต์ เพื่อนำไปสร้างประโยชน์แก่บุคคลและสังคมโดยรวม โดยที่ผู้เขียนมีความตั้งใจให้นักเศรษฐศาสตร์ด้านการพัฒนานำ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ไปประยุกต์ใช้ใน 3 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับของความ อยู่รอดและ/หรือความเจริญอย่างยั่งยืนภายใต้อิทธิพล ของกระแสโลกาภิวัตน์ (2) ระดับของกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืน และ (3) ระดับสังเคราะห์แผนปฏิบัติการในการพัฒนาระดับท้องถิ่นตามความเหมาะสมของทรัพยากร ทั้งนี้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ของประเทศไทย ต่อไป⁵⁷

คณะทำงานโครงการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. “การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. ซึ่งเป็นบทสังเคราะห์ที่ได้จากการสัมมนาเรื่อง การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ที่จัดขึ้นโดยคณะทำงานฯ เพื่อระดมความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้นำชุมชน ในแต่ละภาคของประเทศไทย ในการแก้ไขปัญหาอันหลากหลายที่ชุมชนประสบอยู่ ผลงานส่วนมากที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจ

⁵⁷ กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, น. 124-125.

พอเพียงนั้น มักจะใช้วิธีการประมวลและสังเคราะห์โดยวิธี การเชิง Deductive ซึ่งต่างจากผลงาน
 ชิ้นนี้ ที่ใช้วิธีการ กลั่นกรองความหมายโดยการนำประสบการณ์ที่มีอยู่มาสังเคราะห์ (Inductive)
 เพื่อถอดออกมาเป็นข้อคิดและ หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง โดยผลงานชิ้นนี้ อาจถือได้ว่าเป็น
 ผลงานที่ใช้วิธีการทำงานเชิง inductive เป็นชิ้นแรก ๆ เพื่อแสดงให้เห็นฐานความคิดและวิธีการ
 ปฏิบัติในระดับพื้นที่ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการขยายผลในระดับอื่น ๆ และสาขาภาค
 การผลิตอื่น ๆ ต่อไป⁵⁸

ข) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามหลักการ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คุณุต เพ็งอันและคณะ.การวิจัยและพัฒนาระบบการเกษตรแบบยั่งยืนเพื่อประโยชน์
 ต่อการศึกษาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : มิติใหม่ของการเกษตรเพื่อสุขภาพและความอยู่รอด
 มหาวิทยาลัยแม่โจ้. งานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการวิจัยการปลูก
 พืชและเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน ในพื้นที่ภาคเหนือตามพระราชดำริ เพื่อให้ให้นักวิจัยแต่ละสาขาวิชา
 ได้ตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติดำเนินการวิจัยให้เป็นรูปธรรมนำไป
 เผยแพร่และเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารคุณภาพ ปลอดภัยจากสารพิษ โดย
 งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการผลิต การเก็บรักษา การแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า การจำหน่ายและการ
 รักษาสิ่งแวดล้อมในอนาคตและมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นแหล่งข้อมูลการบริหารจัดการ และบัญชี
 ฟาร์มแก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไป เพื่อดำเนินโครงการให้เป็นตัวอย่างแบบเศรษฐกิจ
 พอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ งานวิจัยดังกล่าวอาศัยแนวคิดที่คำนึงถึงพื้นที่ป่าไม้ซึ่งลดลงตั้งแต่
 ปี พ.ศ. 2503 ถึงปี พ.ศ. 2543 จาก 170 ล้านไร่ เป็น 82 ล้านไร่ อันเป็นผลมาจากการทำ
 การเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้ต้องใช้พื้นที่มาก และใช้สาร เคมีมากขึ้น ทำให้ดินตายและศัตรูพืชระบาด
 มากขึ้น เป็นผลให้เกษตรกรทำการเกษตรขาดทุน มีหนี้สินเพิ่มขึ้น มีสุขภาพไม่ดีและสิ่งแวดล้อม
 เสื่อมโทรม คณะผู้วิจัยจึงได้ริเริ่มการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ และการ

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น.124.

ดำเนินงานตามรอยพระยุคลบาทในพื้นที่ของมหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นสถานที่
ฝึกอบรมครูงาน และถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักการว่า ดิน
สะอาด น้ำสะอาด อากาศเหมาะสม ทำให้จุลินทรีย์และไส้เดือนดินกลับลงดิน เพื่อให้ดินมีชีวิต
ชุมชนสามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบครบวงจรผลิตอาหารปลอดภัยจากสารพิษ⁵⁹

สมิทธิ คำเพิ่มพูล และประยุทธ์ พันธุลาภ. Sufficiency Economy: The Resources
Management for Peaceful and Sustainable Development. มหาวิทยาลัยสยาม. งานวิจัย
ดังกล่าวมุ่งศึกษาแนวทางและเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสามารถนำไปประยุกต์ใช้
สำหรับการจัดการทรัพยากรในประเทศที่กำลังพัฒนา เพื่อประสานการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ
สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน งานวิจัยดังกล่าว ใช้วิธีค้นหาข้อมูลประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
จากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะ website ของมูลนิธิ ชัยพัฒนา ประกอบการหาข้อมูลอ้างอิง
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และทำหนังสือขออนุญาตเลขาธิการของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อนำข้อมูล
ดังกล่าวไปเผยแพร่ในการประชุมที่ประเทศเม็กซิโก งานวิจัยดังกล่าวอาศัยแนวคิดที่ว่าปัญหา
เศรษฐกิจต่าง ๆ เกิดจากความไม่สมดุลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้มีการนำปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ลดความต้องการใช้ทรัพยากรให้อยู่ในระดับที่พอดีกับความจำเป็นบน
พื้นฐานการพัฒนาใน 3 ระดับ คือ การพัฒนาระดับที่ 1 เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจระดับครอบครัว
เชื่อมโยงพื้นฐานวิถีชีวิตของครอบครัวซึ่งผูกพันกับศาสนา, การพัฒนาระดับที่ 2 เป็นการพัฒนา
เศรษฐกิจ ระดับหมู่บ้านและประเทศ ให้สามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้
ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในระดับที่เหมาะสมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลครอบครัวจนถึง
ระดับประเทศ , การพัฒนาระดับที่ 3 เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ ระดับนานาชาติ เมื่อมีการพัฒนา
ระดับประเทศแล้วจะส่งผลให้ลดความต้องการทรัพยากรของทั้งโลกในระดับที่เหมาะสมได้⁶⁰

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น.141-142.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, น.143-144.